

A TERMÉSZET

KIADJA: BUDAPEST SZÉKESFŐVÁROS
ÁLLAT- ÉS NÖVÉNYKERTJE
SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL:
BUDAPEST, XIV., ÁLLATKERT
TELEFON: 119-430

SZERKESZTI:
NADLER HERBERT

A SZÉKESFŐVÁROSI
ÁLLAT- ÉS NÖVÉNYKERT
IGAZGATÓJA

MEGJELENIK MINDEN HÓ 15-ÉN
ELŐFIZETÉSI DIJ:
EGY ÉVRE 6 PENGŐ
FÉLÉVRE 3 PENGŐ
EGYES SZÁM ÁRA 60 FILLÉR

XXXIV. ÉVFOLYAM

5. SZÁM

1938. MÁJUS

FEHÉRLILIAMOK.

Nadler Ferenc felvétele.

TARTALOM:

Rapaics Raymund dr.: Boldog Margit kertje.

Blaskovich János: Toldi farkasa.

Tasnádi-Kubacska András: Az agancs
története.

Dorning Henrik dr.: Néhány adat a
»félholdas-gerlé«-ről.

Rövid közlemények.

Könyvekről.

Mi újság az Állatkertben?

FILLÉRES VASÁRNAPOK AZ ÁLLATKERTBEN!

Minden hónap első
vasárnapján
felnőttek 40 fillér
10 éven aluli
gyermeknek 20 fillér
belépődíjat fizetnek a
székesfővárosi
állat- és növénykertben

Aki tanulni, gyönyörködni és szórakozni akar, ezen a napon okvetlenül látogassa meg az állatkertet.
Nappal: az összes állatok a szabad kifutókban láthatók.

Akvárium (tengeri és édesvízi állatokkal), kígyóház, pálmaház, lovgóds, kocsiszás, vendéglő, tejszarnok.

GUNDEL

állatkerti vendéglő
kiváló konyháiról közismertek

P O L G Á R I Á R A K

Z E N E

Éttermei és terrassza a Gellért-szállóban a vidékről
feljáruló közönség és külföldi látogatóknak
kedvelt szórakozási helye.

SCHREIER BÉLA

kereskedelmi részvényszerűs.

BUDAPEST

VII., Izabella-utca 34. SZ.

Tel.: 1-438-49 és 1-310-62

Vesz és elad

mindennemű szalasz és
szemesításkarmányt,
örleményfűléket, gabonasz
neműeket, fűszert, hűve-
lyest és gyarmatárut.

Megjépett ipekingi
barnaxentve.

fürtiggyűrt ipekingi
ingyenes és barnaxentve.

férsie meggyűrt ipekingi: VII. Batorsz-tér oldalán
Ödön R.T.

Ny. üzletünk: P. u. indulási
magtermelő és meggyűrt ipekingi.

cs. pélelet ipekingi: Kanykumet
a meggyűrt ipekingi és barnaxentve.

16 SZ.

Fehérliliomok.

Vadas Ernő felvétele.

BOLDOG MARGIT KERTJE.

Írta: Rapaics Raymund.

Szent István emlékévében a multba szálló képzeletünk emlékünke idézi a földművelő csendes, de termékeny munkának művészeti alkotásait, az első magyar kerteket. Azokban az időkben kertet még csak a kolostorok világában találunk. Milyenek lehettek az első magyar kolostorkertek? Amikor erre a kérdésre felelünk, képzeletünk önkéntelenül a Margitszigetre száll, s ott felkeresi az árpádkori domonkos apácázárda romjait, ahol a XIII. század közepén *Boldog Margit* áldozta fel testét lelke felmagasztaltatására. Nem ez az első magyar kolostor, de amióta *Gárdonyi Géza* regényében, az »Isten Rabjai«-ban a margitszigeti apácázárda kertjéről regényes képet varázsolt elénk, a köztudat önkéntelenül oda rögzíti az első magyar kolostorkertek emlékezetét.

Most nem a regényíró képzeletét, hanem a történeti ismereteket és a kertészeti gyakorlatot kérjük fel útmutatónak. A középkori kolostorok gazdasági kertjei a kolostori épületek mellett zöldeltek. Kétségtelen, hogy a kolostor udvarát díszítő növényi elemek is onnan kerültek elő. A mintát pedig a középkor szent könyvében, a

bibliában kell keresnünk. Az ókornak a Földközi-tenger mellékén pompás díszkertjei voltak. Ezek közül »Éden kertje« *Adám és Éva* története révén bejutott a bibliába is, és képzelete állandóan a középkori ember lelki szeme előtt lebegett.

A középkori ember eszménye a kolostorban a szent, aki nem ismeri a világ, a természet szépségeit, a fákét, virágokét sem. Amikor ezeket mégis befogadja a kolostor udvarára, pusztán bibliai, paradicsomi jelképeket lát bennük. A középkori ember a paradicsomot természetesen nagyon leegyszerűsítette. A kolostor udvara kopár föld vagy kikövezett négyzet, s ott Éden kertje is csak néhány növényvel jelképezett díszkert.

Hogy *Margit* apácakirálylány kertjét, a magyar kolostori udvarkertet elképzelhessük, keressük fel a margitszigeti apácázárda romjait. A falomok között könnyű tájékozódni. Központja, vagyis az a része, amely már *Margit* korában megvolt, egy négyzet, ennek északi vonala a templom, a két oldalsó és a déli a zárda maradványa. Középen a négyszögletű udvar, *Margit* apáca kertje. Milyen kicsi! A mai embernek szinte hihetetlenül kicsi.

Fehérlilomszálak. Nadler Ferenc felvétele.

Hossza is, szélessége is tizennyolc lépés. *Margit* idejében fedett és zárt folyosó fogta körül és négy oldalának közepén valószínűleg egy-egy ajtó nyílt az udvarra. A déli folyosóról feltétlenül ajtó vezetett az udvarra, az ajtó mellett volt ugyanis az udvari kút, *Margit* korában még egyszerű, később már díszes szökőkút; díszes köve ma is látható.

Margit zárdájának udvarkertjéről semmiféle egykorú leírás nem maradt ránk. A *Margit*-ról szóló legendák sem a kolostor udvarkertjét, sem semmiféle kertet nem említene. Csak képzeletünkre vagyunk tehát utalva és magunknak kell oda ültetniük azt a néhány növényt, amely ott Éden kertjét, a paradicsomot jelképezte.

Valahol, talán a közepén, talán az udvar egyik sarkában állt egy fa, a bibliai tudásfájának képviselője. Ház mellé, udvarra fát ültetni, ősi szokás. A kolostor udvarában azonban ennek a fának

azért van különleges jelentősége, mert bibliai emléket jelképez. Az első díszfa, bár nem a mai világi értelemben. Mi ma vitatjuk, miféle fa lehetett a bibliai tudásfája. A középkori ember ezt a kérdést nem ismerte. Számára a tudásfája jelkép volt. Többnyire almafa képviselte, ezért lehet, hogy a margitszigeti zárda udvarán is almafa állt, de lehetett másféle gyümölcsfa is. Hogy gyümölcsfa volt, nem kérdéses, a középkorban másféle fát nem ültettek.

A középkori képek alapján azonban felvethetjük a kérdést, vajjon a zárda udvarán az almafa, vagy más gyümölcsfa szabadon terebélyesedett-e, avagy koronájából kerek gömböt nyírtak? Egykorú képeken olyan fákat látunk, mint ha a középkori udvarkertek fáit megnyírták volna. De lehet, hogy ez az alakítás csak a középkori távlatot nem ismerő, befelé fordult lélek látomása. Akkor a festő nem a természetet, hanem a lelki látomás tárgyát festette. (Ma a művészet »expressionizmus«-nak nevezi.)

A fa alól nézzünk most körül a margitszigeti zárda udvarán, miféle növényt láthatunk még? Manapság kútházra és udvari falra különféle folyondárt szoktunk nevelni. Ilyesmit már a középkori ember is ismert, de csak egyet, a szőlőt. Éppen olyan ősi természetű növény, akár az almafa. Régóta dísznövény is, már az ókorban is az ősi keleten oszlopra, falra kúsztat-

ták, lugast is kötöttek belőle. Jogosultságát a kolostor udvarán azzal érdemelte ki, hogy a bogyóiból készített bor nélkülözhetetlen a legrejtelmesebb szertartáshoz. A szőlőtő a középkorban éppenséggel *Krisztus* jelképe. A margitszigeti apácázárda udvarán is volt belőle legalább egy tő, talán dúsan beborította a kútházat.

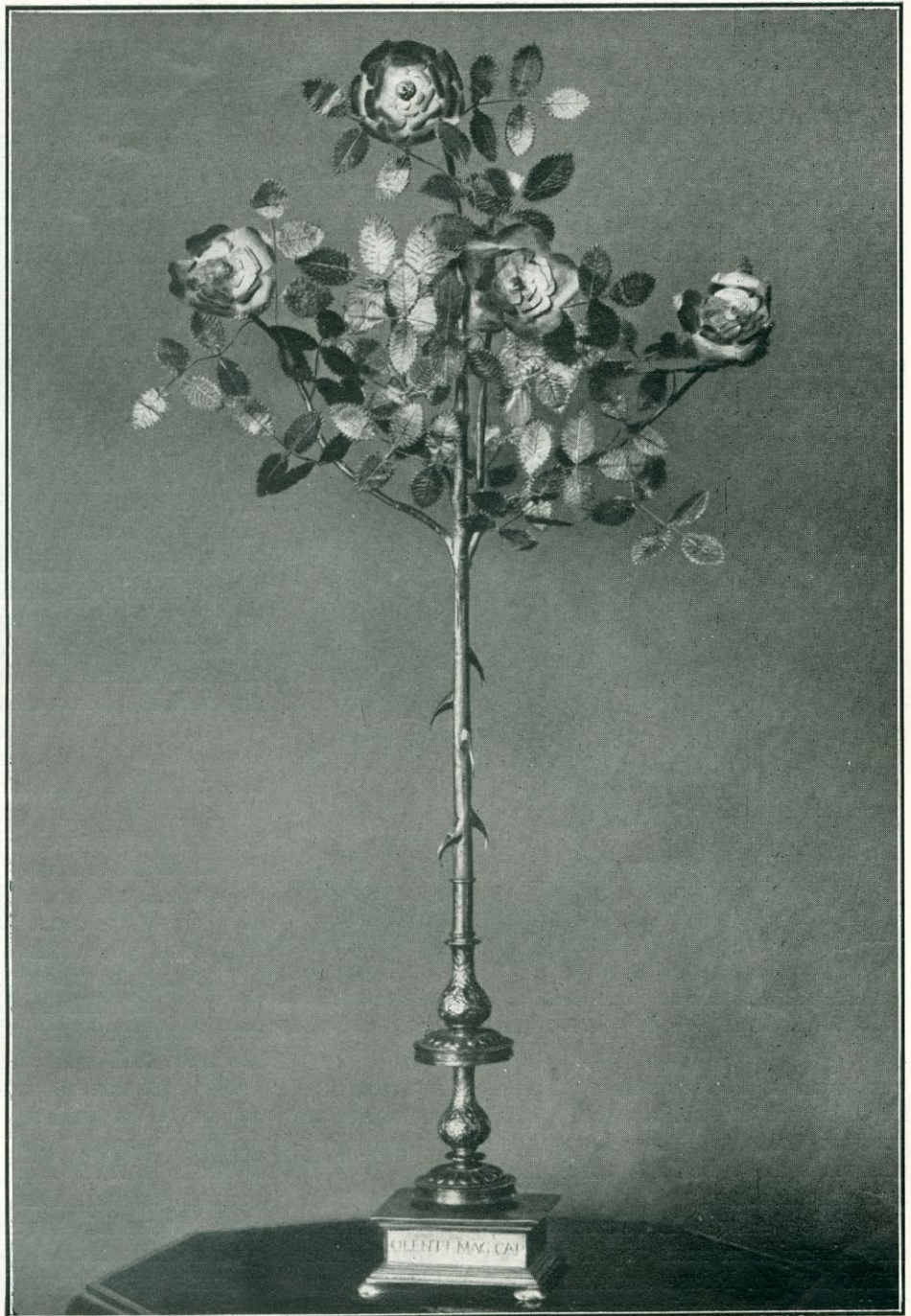
Lehet, hogy a zárdaudvaron virág is volt. Nem mai felfogás szerint értelmezett virág, nem hiúság gyönyörűsége, nem fény és pompa fokozója, hanem szent jelkép. Figyelmeztető a lélek feladatára, hivatására. Ilyen elsősorban a fehérlilium (*Lilium candidum*). Hazája Előázsia, ahonnan a Balkánfélsziget déli csúcsáig, Görögországig terjed. Európa közepén, nálunk is, már csak kertekbe ültetve látható. A biblia sokszor említi és az egyetlen virág, amelyet emleget.

Felfedezésének ideje nyilván abba az őskorba nyúlik vissza, amikor az ember az élelemnek

használt hagymákat még a természetben szedte. Ázsiában sok liliomfaj hagymája ma is ősi élelmiszer. Azután a királyok és főpapok kertjeiben a fehérliliomot, akár tovább délen a lótuszt, idővel virággá avatták. Az előásiai királyok vadaskertjeiben az egyetlen virág volt. Palesztinai neve *sosanna*, ezen a néven említi a biblia is. Ez a szó mint személynév jutott el hozzánk, magyar változata a Zsuzsanna, becéző rövidítéssel Zsuzsa és Zsuzsi.

A virág görög és római közvetítéssel jutott el az európai népekhez, ezért görög-latin nevét használjuk, amely magyarul liliomnak hangzik. A kolostorok gazdasági kertjeiben gyógynövénynek ültették, s a gazdasági kertből egy-egy tő a kolostor udvarkertjébe is bejutott, ahol mint természeti valóság és jelkép a bibliai virágot, egyebek között az Énekek énekének virágát, a völgyek liliomát képviselte. Már Előásziában a tisztaság és ártatlanság jelképe volt, s ilyennek magasztalják a középkor kolostori szerzői is. Előbb magának *Krisztus*-nak, majd *Mária*-nak és a szenteknek jelképe. Így lesz idővel a kései festményeken *Boldog Margit*-nak is jelképes dísz.

Ha a margitszigeti domonkos apácák kolostoruk udvarát udvarkertté, paradicsommá rendezték be, biztos, hogy a fehérliliom nem hiányzott onnan. *Gárdonyi* azonban a költő szabadságával a kolostor mellé kis üvegházat varázsolt, s abban januárra liliomokat hajtat, hogy feldiszhesse velük *Margit* királylány ravatalát. Biztos, hogy akkor még senki sem épített üvegházat, sem ott, sem másutt, s az apácakirálylány ravatalán nem voltak fehérliliomok. A virághajtatás sokkal későbbi századok vívmánya, fehérliliomot pedig még korunkban sem hajtatnak, mert az előásiai fehérliliom hajtatásra nem alkalmas. Nincs erre semmi hajlandósága. A liliomhajtatás csak nemrég, akkor kezdődött, amikor a káprázatos szépségű japán-liliomokat elhozták Európába, ezeket már ismertettem »*A Természete*» 1933

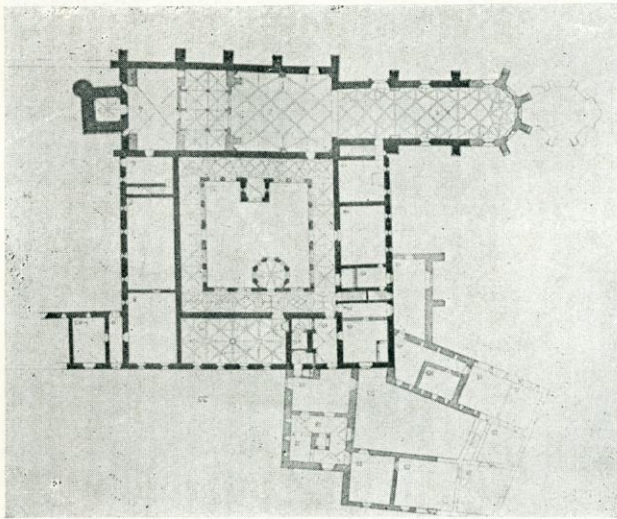

Pápai aranyrózsa ; II. Pius pápa ajándéka 1459-ben Siena városának.

májusi számában. Télen ezeknek hajtatott példányait látjuk a virágkereskedések kirakatában díszelni, nem a középkor fehérliliomát.

Amikor a fehérliliom tisztelete az ókorban Elő-Ázsiából Európa déli részébe jutott, már találkozott a másik régi virág, a rózsza tiszteletével. A rózsza tisztelete iráni eredetű és szintén korán eljutott a görögökhöz és rómaiakhoz. Rómában már az ókorban igen nagyot fejlődött és nem tudom, hogy a rózsarajongás az újkorban utólérte-e valaha a rómaiakét. Rózsza nélkül a római kert el sem képzelhető és a meleg tartományokból is, főképen Egyiptomból, hajóságra hozták a rózsát Rómába.

Igen érdekes, hogyan lett idővel ebből a pogány virágból *Krisztus* jelképe és a kolostorkert legszebb díszje. Amikor a rózsza Rómában még a buja lakomák virága volt, az egyházatyák erős szavakkal ostorozták a rózsadíszet. Amikor azonban a pogány Róma emléke feledésbe merült, a rózsza, a virágok virága, bizony meghódította a kolostorok népét. Az eredeti, a héber biblia nem ismeri a rózsát. A későbbiek, a fordítások, néhol a lilium helyén rózsát említenek. A fordítók a virágos bibliai jeleneteket rózsza nélkül már nem képzelhették el. És amikor *Walahfrid*, a Bódeni-tó kis szigetén, Reichenaun épült bencés kolostor halhatatlan költő kertész írója, a IX. században kolostorának kertjét megéneklé, a rózsza már a vértanuk vérével díszes, és szépségénél fogva a legfőbb

A margitszigeti domonkos apácázárda és templom alaprajza.
(Lux Kálmán nyomán.)

vértanunak, *Krisztus*-nak jelképe. Két századdal később már készül az első pápai aranyrózsza, az európai rózsatisztelet legmagasabb megnyilvánulása, s az apácakolostorokban mohón olvassák a rózsacsodákat.

Boldog Margit korában a rózsza a kolostorok udvarkertjében már régen megkapta szépségéhez méltó helyét. Rózsza azonban nagyon sokféle van. Vajjon melyik volt az a rózsafaj, amelyből a margitszigeti apácázárda udvarán egy-két fő bizonyára nőtt? Perzsia ősi kerti rózsája, a százlevelű-rózsza (*Rosa centifolia*). Azt tartják, ez volt a kolostorkertekben is az első rózsza, ezért valószínű, hogy a margitszigeti apácázárda udvarán is ez mutatta be a rózsza szépségét, amelyet akkor a vallásos hit rejtelseibe emeltek.

A lilium és a rózsza az a két növény, amely a középkori kolostorkertben a virág fogalmát képviselte, de a dísznövények sora még abban a korban sem merült ki velük. A kolostorok gazdasági kertjeiben a gyógyfűvek szerepe nagyon fontos volt, a középkorban ezek termették a legfontosabb gyógyszereket. A szerzetesek életrendjében egészségügyi szabályokat is előírtak, ezek között bizonyos gyógyfűvek használata is olvasható. Egészségügyi szabályokat például a XII. és XIII. század fordulóján a borsodmegyei Boldva

bencés kolostorában írt, s az első magyar szöveget, a híres »Halotti Beszéd«-et tartalmazó misekönyvben is olvashatunk. Ezekben 27 növény nevére bukkanunk. Egyesek közönséges zöldségek, mások messze keletről szállított fűszerek, de legtöbbje kerti gyógynövény, erős, illatos fű. Ilyen a ruta, apró-bojtorján, léstyan, betonika, földitömjén, fehérüröm, édes-kömény, zsálya, skarlátzsálya, nehézszagú-boróka, Boldog Anya mentája, izsóp, csombor. Ezzel a névsorral természetesen csak *Boldog Margit* korából, hiteles egykorú forrás alapján akartunk néhány gyógyfűnevet kiemelni, mert tudjuk, hogy számuk már akkor is sokkal nagyobb volt. Még ezek sem férhettek volna el *Boldog Margit* kolostorának kis központi udvarán, de talán egy-egy fő zsálya vagy izsóp, esetleg a Boldog Anya mentája vagy éppen a földre terülő fa, a nehézszagú-boróka, amelyet szívesen ültettek az udvarkert központjába, a margitszigeti apácázárda udvarán sem hiányzott.

Kertészeti tekintetben még valamivel ki kell egészítenünk az elmondottakat. Felelnünk kell arra a kérdésre, vajon hogyan rendezték el a kolostor udvarán ezt a növényanyagot. Nem mértani alakú táblákban, nem sorokban, hanem egyenként, tövenként. Éppen azért, mert az udvarkerti növények a kolostorban jelképező szerepük révén kaptak helyet, nem volt szükség mértani elhelyezésükre. A befelé fordult középkori lélek a mértani szabályosságot nem tartotta szépsészeti követelménynek.

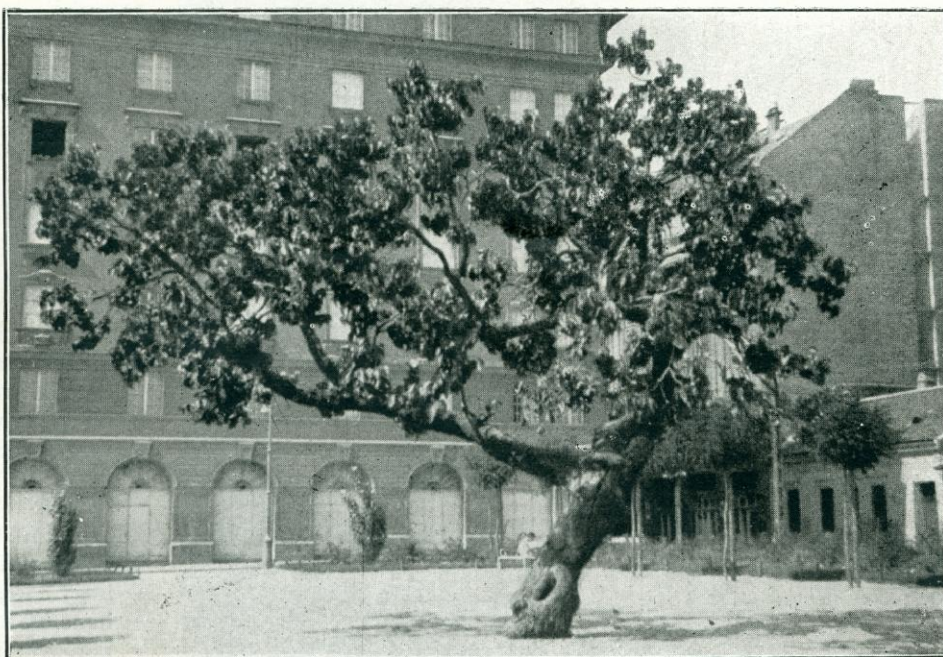
Körülbelül ennyit deríthetünk ki a középkori kolostorok udvarkertjeiről. És még valami! *Boldog Margit* kertje nem semmisült meg nyomtalanul, hagyomány, utóda a falusi házak udvarán szerte az országban mindenütt megtalálható. Egy-egy fa ma is áll minden udvaron, a falusi házak udvarán leggyakrabban a szederfa vagy az eperfa látható. A Dunántúlon, ahol közvetlenebb a kapcsolat a középkorral, a régebben közkedvelt, savanyú és fekete gyümölcsöt termő szederfa (*Morus nigra*), az Alföldön, ahol az életrend inkább csak a török kitararítása után, a XVIII. században alakult ki, a selyemhernyó táplálékának való zsengebb levelű, édes és többnyire fehér gyümölcsöt termő eperfa (*Morus alba*) a legkedveltebb udvarkerti fa.

A szederfa és az eperfa testvérfajok, ugyanannak a növénynemzetségnek fajai, a tudomány mind a kettőt közös névre is hozta, de ez a tudomány dolga. A nép az egyiket is, a másikat is ősi hagyományok alapján különbözteti meg, s az iskolásgyermek már a XV. század latin-magyar szójegyzékeiből megtanulta, mi a szederfa és mi az eperfa. De mert *Diószegi*, aki nálunk az új növénytani nevezést alapította és *Arany János*, aki irodalmi nyelvünket alakította, tisztavideki, hivatalosan az eperfa nevet erőszakolják. *Arany* a magyar falu családi körét leíró költeményében örökszép emléket állított az udvarkerti eperfának. A kis ház, az udvar, s a tűzhely fölött titokzatosan, védően borul szét és »feketén bölintgat az eperfa lombja«, talán miként valaha a margitszigeti apácakolostor udvarán is. Itt-ott a szederfát és az eperfát már az amerikai akác szorította ki az udvarról, de a történeti hagyomány elszakíthatat-

lan fonalakkal köti össze a magyar udvarok fáit a régi századok kolostori udvarkertjeivel.

S miként a középkor tudásfáját, az almafát vagy más gyümölcsfát a falusi udvarkertekben idővel más fák váltották fel, azonképen a kolostorkert udvarának többi dísznövényét is. Szőlőt is ültetnek még nem egy udvaron és felvezetik a falra. Másutt már valamely amerikai vagy kínai vadszőlőt, esetleg más, díszesen virágzó folyondárt ültetnek. A virágok helyén már ritka a fehérliliom, jobban szeretik a piros és tarka virágokat, de egy-egy rózsa az udvarról ma sem hiányzik, néhol az ősi százlevelű, máshol az újabb kínai rózsa.

És faluhelyen nem tűnt el sem a kertből, sem az udvarról a gyógyfű. Egy-egy tövet találunk belőle némely udvaron. Szükség van rá, habár ma már nem mindig orvosságnak. De néhol az erős növényi illat még mindig testi és lelki orvosság, felrisszítja a testi és lelki erőt. A Boldog Anya mentája az imádságos könyvben szárazon is illatozik. Sőt az illatos fű a falusi embert utolsó útjára és utolsó lakásába, a temetőbe is elkíséri. Gazdagok divatos virágokkal, komor örökzöld

Öreg szederfa (*Morus nigra*), hajdan egy tabáni ház udvarán nőtt, most a tabáni közkertben áll. Rapaics Raymundné felvétele.

növényekkel, János evangelista jövendöléseinek életfájával díszítik a sírokat, a falusi szegények erősillatú fűekkel.

Boldog Margit kis kertjének fája, virágai, fűvei így élnek most falun. Udvaron és temetőben bizony sokszor nagyon elhagyatva, megvetve. De talán korunkban int feljűk a feltámadás reménye, mert az egész magyar nemzet a falunak most egészséget és művelődést akar teremteni s a falusi kertművészre is új feladat vár.

TOLDI FARKASA.

Írta: Blaskovich János.

Nemzeti Múzeumunk jeles állatbúvára, Éhik Gyula dr. egyetemi magántanár *A Természet* 1938 évi márciusi számában »Mi a nádifarkas?« címmel rendkívül érdekes cikkben foglalkozik a *Nimród Vadászújság* 1937-es évfolyamának 120. oldalán általa »Toldi farkasa«-nak is nevezett magyar sakálnak ezideig még kellőképen nem tisztázott kérdésével. Ennek során az általa felkutatott régi irodalmi és egyéb adatok alapján nagy buzgalommal igyekszik minden kételyt eloszlatni aziránt, hogy a Tyukod határában 1937 január havában elejtett sakál a mult század derekán még országszerte ismert nádifarkasoknak egyik utolsó példánya volt!

Éhik Gyula dr. ebben a cikkében egy »valaki«-ről is megemlékezik, aki a *Nimród Vadászújság*-ban azt kérte volt, hogy »a régi magyar puszták emlékeivel összeforrott és Arany János által is megénekelte nádifarkasok emlékének a magyar állatbúvárok adjanak kegyelmet«, s ezzel kapcsolatban azt kérdezi *A Természet* olvasóitól, »vajjon kegyeletsértő-e, ha kiderül, hogy a nádifarkas a magyar pusztákhoz edzett sakál volt?«

Mínthogy az a »valaki«, aki a *Nimród Vadászújság*-ban (1937. évf. 298. old.) ezzel a kéréssel fordult hivatásos

állatbúvárainkhoz, én voltam, talán érthető vagy legalább is menthető, hogy az állatföldrajzban való járatlanságom ellenére megkíséreltem a kérdésre válaszolni.

Mindenekelőtt sietek kijelenteni, hogy jeles állatbúvárunknak azzal a megállapításával, miszerint az általa idézett »rég irodalmi adatok alapján csak annyit mondhatunk, hogy a nádifarkas kétségtelenül kisebb volt a közönséges farkasnál«, tökéletesen egyetértek.

Azt a feltevést azonban, hogy a »szakállas farkas« elnevezés nem a hegyi farkasoknak bozontos téli nyakszőrzetétől, amely bizonyos távolságból a megrémült ember szemében valóban szakállként hathat, vette eredetét — miként ez nem kis valószínűséggel feltehető — hanem a sakálnak teljesen önkényesen feltételezett »sakálos farkas« nevéből alakult volna át szakállas farkassá, már kevésbbé tarthatom helytállónak. Hiszen az Éhik Gyula dr. idézeteiből (*Grossinger Ker. János*: »Universa Historia Physica Regni Hungariae« 1793 és *Földi János*: *Természeti historia* 1801) is világosan kiolvasható, hogy a »szakállas farkas« elnevezés eredetileg csak az erdőkben élő nagyobb farkasokra, s ezek között is csak az »öreg« és »nagyon vad«

TOLDI. KÖLTŐI BESZÉLY

TIZENKÉT ÉNEKBEN.

IRTA

ARANY JÁNOS.

PEST, 1858.

KIADJA HECKENAST GUSZTÁV.

Arany János »Toldi«-jának címlapja az 1858. évi eredeti kiadványon.
Toldi küzdelme a nádifarkasokkal. (Blaskovich János tulajdona.)

példányokra vonatkozott, továbbá azokra, amelyek »seregestől sokkal nagyobb állatokat, vaddisznókat és medvéket is megtámadnak.« Ezekkel az adatokkal szemben, amelyek a sakálókra semmi esetre sem vonatkozhattak, *Kisszántói Pethe Ferenc* későbbi önkényes nyelvészkedése, amely szerint a szakállas farkas eredetileg sakálos farkas, tehát a rókánál alig nagyobb sakál volt, tudományos szempontból aligha vehető figyelembe.

Éhik Gyula dr. a »nádifarkas« kis súlyát a vinkovcei erdőhivatalhoz tartozó jaminai és morovicei erdőgondnokságok területén a XX. században elejtett »nádifarkasok« súlyadataival igyekszik bizonyítani. Jóllehet nyilvánvaló, hogy abból, hogy századunkban egyesek a szórványosan felbukkanó sakálokat talán éppen az egykori nádifarkasok és sakálok azonosságát hirdető szakcikkek hatása alatt nádifarkasoknak nevezik, egyáltalában nem következik az, hogy apáink, illetve nagyapáink, *Arany János*-sal együtt, szintén sakálokat neveztek nádi-, vagy rétifarkasoknak.

A nádifarkas és sakál azonosságára felhozott bizonyítékok közül a jeles cikkíró szerint legnevezetesebb egy nádifarkasvadászatot ábrázoló kép (az *Ötömösi Geréby* család tulajdona). Ezt az érdekes, de művészi szempontból meglehetősen tökéletlen és nyilvánvalóan emlékezetből festett képet azonban *Éhik Gyula dr.* több tekintetből is tévesen ítéli meg. Szerinte »ezen az egyik lovász félkarján cipeli a gúzsbakötött nádifarkast.« »Feltűnő a nádifarkas túlrövid farka; nemcsak rövid és bozontos, hanem tompán lecsapott is, vagyis olyan, mint a sakálé.« »A másik érdemes megjegyzni való dolog, hogy egy 40—50-kilós élő farkast még gúzsbakötve sem lehet könnyen, félkézzel hazacipelni!« — Írja *Éhik Gyula dr.*

Az első, amit meg kell jegyeznem, hogy a képen ábrázolt farkas nem eleven, hanem kimúlt állapotban van összekötözve. Durvalelkű, műveletlen emberek farkasfogásai alkalmával megtörtént ugyan, hogy a törbe került áldozatot összekötözött szájjal, kiszúrt szemmel vonszolták haza a komondorok gyakorlására (Hazai és külföldi vadászrajzok 1863. *Gulácsy Imre*: A Margitai puszta), de magyar urak farkasvadászatain a holtra fásasztott farkast rendszeren pisztollyal lelőtték, esetleg a lecsatolt kengyellel vagy fokossal leütötték, s a lóra csak kimúlt állapotban kötötték fel.

A második megjegyzésem, hogy a képen ábrázolt farkast a lovas csak részben cipeli a karján, mert az a nyakánál fogva a nyeregkapához van kötve, ezért a farkas súlyának túlnyomó részét a ló viseli, ennél fogva annak súlya akár negyven kiló is lehetett. Ha a farkas nem volna a nyeregkapához kötve, akkor annak feje feltétlenül lecsüngne. Egyébként maga a »gúzsbakötött« állapot is amellettszól, hogy a felkötött nádifarkas nem volt kis

állat, mert a kisebb vadat, a nyulat, rókát az agarászok kinyújtott állapotban függesztették a nyeregkapára.

A harmadik megjegyzésem, hogy a farkas farka a képen kissé hátrahajlik, ennél fogva az egyáltalában nem rövid. Aránylag semmivel sem rövidebb, mint *A Természet* 1938 évi márciusi számának 73. oldalán látható állatkerti farkas farka.

Végül figyelembe veendő az is, hogy a farkast vívő lovas a képen kissé háttérben áll, s hogy az összezsugorított test mindig rövidebbnek látszik, ennél fogva a farkas törzse, a távlat figyelembevételével, legalább az agarakéval egyenlő nagyságúnak tekinthető. De még ha a farkasalak a képen kisebb volna is, az legfeljebb amellettszóllhatna, hogy annál a farkasfogásnál is — miként a legtöbb ilyen agarászat alkalmával — elsősorban egy növendékfarkas került a nyeregkapára.

»Az egyetlen hiteles nádifarkas-képünk« tehát egyáltalában nem lehet bizonyítéka annak, hogy a nádifarkas sakál volt.

Ilyen körülmények között fokozott érdeklődésre tarthat számot és döntő bizonyíték lehet azoknak a feltétlenül szavahihető egyéneknek véleménye és elbeszélése, akik a mult század derekán mind a hegyi-, mind pedig a nádifarkast még színről-színre látták.

Legyen szabad néhány ilyen döntő bizonyítékot is felhoznom.

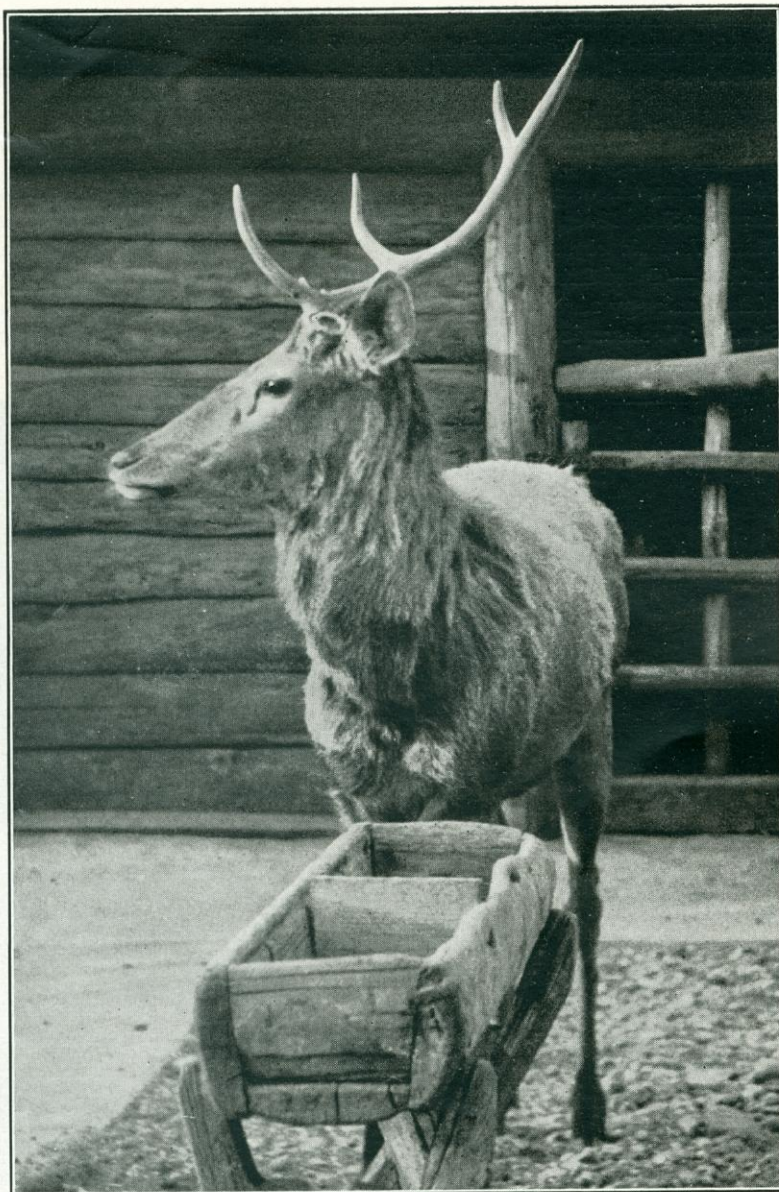
Andrássy Manó gróf, a Magyar Tudományos Akadémiának világotlított tagja és korának egyik legnagyobb vadásza a következőket írja a hazai farkasokról az 1857-ben kiadott »Hazai vadászatok és sport Magyarországon« című, pompás képekkel díszített, hatalmas munkában: »É rosszból egy faj is úntig elég volna, hanem, hogy párja legyen, ebből is van kettő, egyik a hegyifarkas, a Kárpátok bérecein, testre sokkal nagyobb lévén, a másik úgynevezett nádifarkasnál, mely amannál kisebb és alakjában is némileg különbözik, — hanem a bárányt és csikót egyaránt szeretik.«

Andrássy Manó gróf-ról, aki a Kárpátokban, s az Alföldön, sőt az idegen világ-részekben is egyaránt vadászott, senkisémet tételezheti fel, hogy hazánk vadjait, s ezek között a farkasokat nem ismerte, s hogy az *Éhik Gyula dr.* által is csak »rókához hasonló, fehértorkú, rövid, bozontos, lecsapott farkú gyanús «kóboreb»-nek festett sakált farkasnak nézte, vagy, hogy erről a kis állatról azt írta volna, hogy a csikót a hegyifarkashoz hasonlóan szereti.

Még döntőbb bizonyíték lehet az a farkaspéldány, amelyet *Wenckheim Frigyes gróf* 1884-ben január hó elején Békésmegyéből nádifarkas név alatt küldött a Nemzeti Múzeumnak. Ezt a nádifarkast hivatásos szakemberek vizsgálták meg, s azt találták, hogy »ezen példány egészben véve megegyezik a közönséges farkassal, lábai azonban rövidebbek, s ennél fogva az állat alacsonyabb.« (*Bölcszázai Belházy Jenő*: »A vadászati ismeretek kézikönyve.«)

Végül mint egykori határozott bizonyítékokra még két nádifarkasra hivatkozhatom, ezeket boldogult édesatyám a mult század hatvanas éveiben kiskölyök-koruktól teljes kifejlődésükig neveltette tarna-erki birtokán. Ezek kétségtelenül nádifarkasok voltak. Színük — miként édesatyámtól többször hallottam — szürke volt, és nagyságuk fejlett korukban a kezdettől fogva szabadon fogyasztott dögbirka és sok egyéb inyencafalat ellenére is csak a juhász-kutyák (kuvaszok) magasságát (60—70 centimétert) érték el a hegyifarkasok 85-centiméteres magasságával szemben.

Édesatyám később ezt, az udvarában szabadon tartott két nádifarkast, midőn a járókelőket játékos támadásaikkal halálra rémítették, az akkoriban alakult pesti állatkertnek ajándékozta. Ha sakálok lettek volna, az állatkert hivatásos szakemberei bizonyára azonnal felismerték volna. De sakálja a pesti állatkertnek abban az időben egyáltalában nem is volt. (Természetbarátok és vadászok évkönyve, 1867, *gróf Lázár Kálmán*: »A pesti állatkert.«) Ellenben a pesti állatkert farkasairól

Fiatal gímszarvasbika az állatkertben.

Bal agancsszárát a fényképezés napján, a másikat a rákövetkező napon hullatta le. *Haller László dr.* felvétele 1938. március 15-én.

gróf Lázár Kálmán ugyanakkor azt írja, hogy »közöttük egy igen barátságos példány van, mely azonnal a rácsozathoz jön, amint ismerőse közeledik, s kutya módjára hízeleg annak.«

Hivatásos szakembereink a felsorolt adatokkal szemben valószínűleg az állatföldrajznak arra az alaptörvényére hivatkoznának, amely szerint »egyazon területen ugyanannak az állatfajnak két alfaja, változata egymás mellett nem élhet,« ennél fogva — szerintük — ezek a nádifarkasok, amennyiben tényleg farkasok voltak — már pedig azok voltak — csak közönséges farkasoknak lettek volna nevezhetők.

Bármit ír azonban elő a szaktudomány, mi, egykori kárpáti vadászok — és valószínűleg így voltak ezzel apáink is — sohasem fogjuk az Alföld napégette és széljárta mocsaras síkságait az Erdőkárpátoknak néma, sötét rengetegeivel és havasaival egyazon területnek tekinteni. Az állatvilág a mi álláspontunk helyességét látszik igazolni, mert például a kárpáti szarvas, őz, róka, de még a bükki nyúl is testnagyságra szembe-

szökően különbözik alföldi rokonaitól, ennél fogva természetesnek kell vennünk, hogy az éghajlat átalakító hatása alatt az alföldi nádifarkasok is kisebb természetűek voltak a Kárpátok dermesztő hómezőin 85 centiméter vállmagasságot elérő hegyifarkasoknál. Természetesen ez a különbség a hegyi- és nádifarkasok között nem lehetett az ország minden részén egyenlően szembeszökő, lévén a farkas tudvalevően igen kóbor állat. Vannak olyan feljegyzések is, hogy a farkasok az 1848—49 évi éktelen nagy ágyúzások miatt az Alföld nádasainak egy részéből a Bükkbe húzódtak fel. (*Havas Sándor*: Vadászrajzok 1863.) Ilyen helyeken természetesen

nagyszámmal él egy rókához hasonló kisebb vad is? Vagy, olyan ügyefogyottak lettek volna, hogy a kézrekerült különös állatokat nem igyekeztek meghatározni? Ezt nem tudom feltételezni!

Aminthogy azt sem tudom megérteni, miért kell a tyukodi sakál számára a »Toldi farkasa« nevet mindenáron kisajátítani akarni, amikor ahhoz igazán semmi kétség nem férhet, hogy *Arany János* a »Toldi«-ban megénekelt rétifarkasaiban igazi farkasokat, nem pedig sakálokat győzet le Toldival örökszép költeményében.

Éppen az a körülmény, hogy *Arany János* kútforrásában, *Ilosvay Selymes Péter* »Toldi«-jában, nincs

Lehullott a bal agancsszár. Jól látható az elválási felületet körülvevő, gyűrűalakú agancsképző-öv.
Siewert H. felvétele 1932. március 18-án.

hamar eloszlottak a farkasok közötti különbségek. De ebből semmiesetre sem következik, hogy az Alföld egyéb részein a vadászoknak s a puszták lakóinak nem lett volna szabad a nádasokban és rétségekben fészkelő kisebbtermetű farkasokat nádifarkas névvel megkülönböztetni, a hegyekről az Alföldre is el-ellátogató nagyobb hegyifarkasoktól. A hibát, szerény felfogásom szerint, az követi el, aki most, utólag, a régi helyes megfigyelők találó elnevezéseit tévesen magyarázza.

Sakál eddig csak szórványosan volt található hazánk területén. Midőn az első példányt 1879 november 7-én az Al-Duna nádas erdejében (Eszék mellett) elejtették, a dolog olyan nagy port vert, hogy a különös, ritka vadnak meghatározását maga *Rudolf* trónörökös vállalta. Tisztelettel kérdezem, vajjon nem kell-e tiltakoznunk az ellen a bántó feltevés ellen, hogy a múlt századbeli magyar úri világ agarászai, vadászai és a pusztákat, réteket járó természetvizsgálói még azt sem vették észre, hogy a nádasokban az igazi farkasok mellett

szó farkaskalandról, valamint *Arany* »Toldi«-jában a farkasokkal való küzdelem leírásának utólréhetetlen szépsége mutatja, hogy *Arany* milyen fontosnak tartotta azt, hogy hősenek rendkívüli erejét, bátorságát és ügyességét az egész Alföldön jólismert nádifarkasoknak hősieks legyőzésével még jobban kidomborítsa.

Hogy pedig Toldi rétifarkasai nem holmi sakálok, hanem igazi farkasok voltak, affelől *Arany* mesteri leírása egy pillanatig sem hagy bennünket kétségben.

»Fel-feláll a farkas hátulso lábára,
Méri éles körmét Toldi orcájára«

»Körmeit Miklósnak a vállába mártja,
Száját a fejénél két araszra tátja«

Majd, amikor Toldi a megfojtott, illetve agyonvert farkasokat felveti vállára

»Hátul a két farkas csüngött a sarkáig.«

Az idézett sorokban a farkasok nagysága nincsen ugyan centiméterekben megadva, de az így sem lehet kérdéses, hogy a két lábra állva embermagasságú, egy ember vállára vetve pedig földigérő rétifarkas vajjon rókaszerű sakál, vagy pedig ennél nagyobb igazi farkas lehetett-e?

Azok számára, akik *Arany* költői leírásának elolvasása után is feltételezhetőnek tartják, hogy *Arany* a Toldi rétifarkasai alatt farkasnál kisebb állatokat, tehát sakálokat érthetett, közlöm a birtokomban lévő Toldi 1858. évi eredeti kiadásának címlapját, amely bizonyára *Arany János* tudtával és beleegyezésével készült, s amelyen Toldi küzdelme két farkásával, azt hiszem senkit sem hagyhat kétségben Toldi farkasának nagysága és mivolta felől.

E kérdésben, Toldi farkasainak korabeli rajza mellett, *Fadrusz János* kiváló szobrászunk Toldi-szobra, amelyre *Éhik Gyula dr.* hivatkozott, semmit sem mondhat, mert azon, Toldival együtt, nyilvánvalóan csak kisebb farkasok és nem sakálok vannak ábrázolva. Emellett a szobrászművésznek a Toldi küzdelmét megörökítő eszményített szobránál nem az állatképmások hitelességére, hanem elsősorban főalakjának kiegyensúlyozására kellett törekednie. Toldi testének tömegét jelen állásában nagyobb állatalakkal talán nem is lehetett volna egyensúlyba hozni. Hasonló okból nyolctízéves gyermeknagyságú a Szépművészeti Múzeumunkban levő *Lionardo da Vinci*-nek tulajdonított lovasszobron az ágaskodó lovon ülő sisakos vitéz, vagy komondornagyságú a párisi Louvre-ban *Pierre Puget* Milon-jának sörényes oroszlánja.

Toldi rétifarkasai napjainkig, mint igazi farkasok éltek a köztudatban. Minthogy azonban nem mindegy az, hogy valaki erős farkasokat, vagy pedig rókánál alig nagyobb állatokat fojt meg és ver agyon pusztá kézzel, talán nem tévedek, ha azt mondom, hogy egy legendás magyar hős legnagyobb hőstettét, kényszerítő szükség nélkül, kibebíteni, ha nem is éppen kegyeletsértő, de a legjobb szándék mellett sem lehet helyes dolog.

Ez alkalommal is legyen szabad tehát arra kérnem hivatásos állatbúvárainkat, hogy az egykori nádi-farkasokat, s közöttük Toldi farkasát is, az igazságnak

Az állatkert öreg vapati-bikája. Agancsát március 25-én hullatta le.
Elkezdődött az új agancs növekedése.
Haller László dr. felvétele 1938. április 2-án.

megfelelően, hagyják meg igazi farkasoknak. A szórványosan fel-felbukkanó sakálokat pedig, ha már valami magyaros nevet is szeretnének azoknak adni, nevezzék el nádikutyáknak.

AZ AGANCS TÖRTÉNETE.

Írta: *Tasnádi-Kubacska András.*

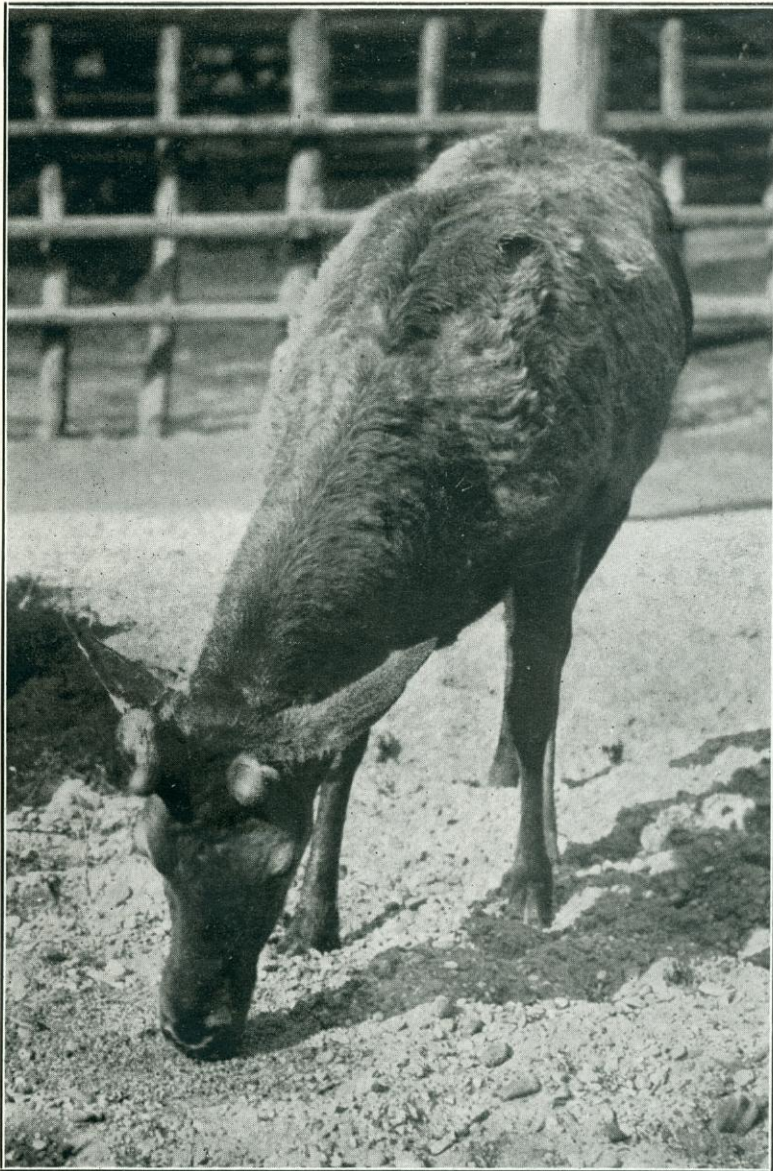
II. Agancshullatás.

Az agancsosok vagy szarvasfélék (*Cervidae*) családjában az igazi szarvasok hímjei — a Kínában élő viziszarvas kivételével — valamennyien agancsot viselnek. A rénszarvas tehene is agancsos.

Az agancs csontjához nem tapad izom, ezért az izomzat húzó-nyomó hatása nem is alakítja. Miként majd látni fogjuk, alakját egészen más

valami, az öröklődés és a belülről és kívülről ható erők változtatják.

Az agancs minden esztendőben lehull, csak a számbár-szarvas hullatja el rendszertelenül, nagyobb időközökben. A törzsfejlődés kezdetén bizonyára így volt ez az ősi szarvasfélék esetében is. Később a lehullás mindinkább szabályozódott,

Az állatkert mátravidéki, hibásagancsú szarvasbikája agancsának lehullatása után a 21-edik napon. A jobboldali agancskezdemény jobban fejlett.
Haller László dr. felvétele 1938. március 21-én.

különösen akkor, amikor az agancs szorosabb kapcsolatba került a nemi étellel.

Minden vadász tudja, hogy a gímszarvas februárban, vagy méginkább márciusban veti le agancsát s a régi helyén csakhamar új agancs nő. Az állatkert szorgalmas látogatói ennek a páratlanul érdekes jelenségnek minden mozzanatát szemmel kísérhetik. Az agancshullatás hónapját a németek népi nyelven külön szóval »Hornung«-nak nevezik. Ebben az elnevezésben egyébként alig van következetesség. Egyrészt azért, mert az agancshullatásnak semmi köze a »Horn«-hoz, vagyis a szarvhoz, másrészt azért, mert a gímszarvas Németországban túlnyomórészt márciusban veti le agancsát, a dámvad még később, május táján, az őz bak meg éppenséggel novemberben, decemberben.

Ugyan miért éri el végzete a büszke tizenkettes vagy tizenhatos agancsát és miért kell a

pompás koronás agancsszárnak a rózsával együtt lehullania?

A szarvas díszét ugyanaz a sors éri, mint mindazokat a vázrészeket, amelyek elveszítik tápláló szöveteiket s ezáltal a szervezet idegen testként kezeli őket és igyekszik tőlük megszabadulni. Az agancsot tehát nem valamely nyers erő távolítja el, hanem lehullását természetes leválasztó folyamat előzi meg.

Kölliker már régebben kimutatta, hogy az elválási folyamat a rózsától, a rózsá-alatti keresztcsíkban indul meg. Az úgynevezett *Havers*-féle csatornák óriási csontpusztító sejtekkel telnek meg, kitérnek és felszívódási öblökké egyesülnek. Ugyanakkor a felszívódási folyamat az agancs külső csontállományában is köröskörül megindul s befelé halad, amíg a belső felszívódási öböllel össze nem ér. Ilyen módon válik el az agancs a tövétől.

Az agancs elvesztése után, az elválási alap bemélyedésében véres var keletkezik. Az elválási felületet csakhamar új bőr borítja be, közepén a var még sokáig látható és sokszor még a növekedő agancs-bunkók tetején is ott ül.

Az agancsfejlődésnek elméletileg a következő fokozatait állapíthatjuk meg:

A gímszarvasborjún az agancs először tízhónapos kora után ütökzik ki. Rövid, rózsá nélküli nyársak ezek s az állat két éves korában veti le őket. Ezt követi az állat korával gyarapodó agancs, gazdagodva bogokkal és a korona csúcsaival. Az állat harmadik évében kifejlődött kétágú, villás agancson a rózsá fölött álló ág a szembog. A negyedik évben kifejlődik a középág vagy királyág. Később a szembog és középág között kinő a jégág és az egyre szaporodó csúcságak koronát alkotnak.

Régen tudjuk, hogy az ágak száma nem jelzi az állat életéveinek a számát. A nyársat, kedvező viszonyok között, nem egyszer a hatos, esetleg nyolcas, sőt tizes agancs követi. Ilyenkor elmarad a villás, esetleg hatos vagy nyolcas agancs, illetve az agancs néhány fejlődési fokot átugor. Idő múltán az ágak száma nem szaporodik többé, sőt az agancs hanyatlani kezd, miként a vadászok rettenetesen magyartalanul szóval mondják: az állat »visszarak«. *Born báró* az 1901. évi budapesti agancskiállításán bemutatott egy agancssorozatot. Évről-évre összegyűjtötte egy bizonyos bikának hullatott agancsát. Kitűnt, hogy a szarvasbika 1894-ben tizenkettes volt, 1896-ban tizennégyes, 1897-ben tizenhatos, 1898-ban és 1899-ben ismét tizennégyes, 1900-ban tizenhatos és 1901-ben, amikor lelőtték, már csak tizenkettes volt. Az érdekes eset leírását megtaláljuk *A Természet* V. évfolyamában (1901, 6—7. szám).

Az agancs nagysága és ágainak száma nagyrészt függ az állat egyéni erejétől, a környezettől, illetve életviszonyainak kedvezőbb vagy mostohább voltától. A silány táplálkozást az agancs is megérzi. Ahol sok a szarvas, ott bizonyos idő múlva az agancsok minősége hanyatlani kezd.

A Természet gondos szerkesztője, Nadler Herbert beszélte a következőt:

»Szarvasbikára lehetőleg a Kárpátoknak olyan vidékén vadászom, ahol aránylag kevés a fővad, mert ott remélhetek kiváló agancsú bikát elejteni. Ahol a szarvasok nagyon elszaporodnak, az agancs minősége romlik.«

Az őzbakon már a tizes agancs is ritkaság, ellenben a gímszarvasok között régente nem egyszer harminchat, sőt negyvennyolcágú agancsot viselő bika is akadt. Altum feljegyezte, hogy Drezda közelében, a moritzburgi királyi várban egy hatvanhat ágú agancsot őriznek, ez azonban rendellenes képződésű, torzagancs.

A szarvasok nemi érésének kezdetével meginduló agancsnövekedés Olt vizsgálatai szerint a szöveteknek ama növekedésével vethető egybe, amely az anya testében rejtőző magzatban megvégező születés előtt. Az új agancs növekedése a rózsatóból indul ki. A tulajdonképeni kiindulási hely a homlokcsapot gyűrű alakban körülölelő vékony öv, az úgynevezett Olt-féle öv. Ebben szunnyadnak az agancs újraépítéséhez szükséges erők. A sejtekben dús és az agancsképződés idején vérbő réteg benövi a friss csontsebet, ami már néhány nap múlva jól látható és lassan fölfelé nyúlik az új agancs. Anyaga belül oszlopalakú, laza, csontképző sejtek alkotta szövet, kívül sajátságos, bársonyosan finom szőrözött bőrtakaró borítja.

Agancssérülés esetén fontos, hogy az Olt-féle övnek legalább egy része sértetlen maradjon, mert ha egészen elpusztul, az agancs soha többé nem nő ki újra. A berlini állatkertben kísérleteztek egy őzbakkal. Agancsának jó része a rózsató legnagyobb részével együtt letört, anélkül, hogy az Olt-féle öv lényegesebben megsérült volna. A baknak a következő évben görbe, de jól fejlett agancsa nőtt.

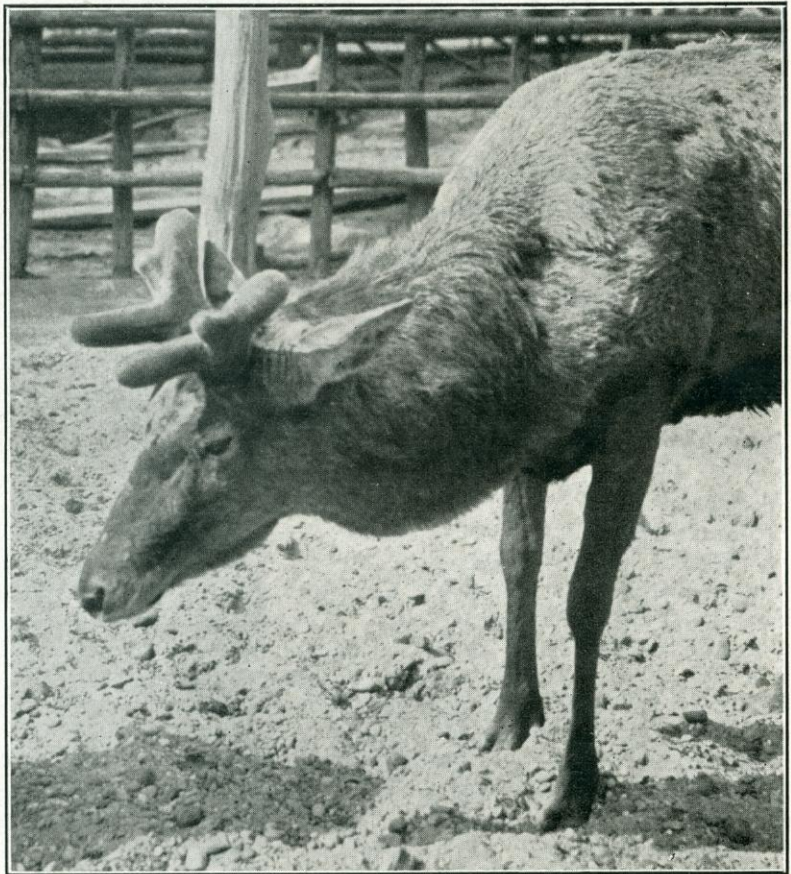
Érdekes jelenség, hogy valamennyi új agancs valósággal ismétlése az előző agancs alakjának. Ugyanaz lesz a szárnak egymáshoz viszonyított elhajlása, ugyanaz a görbületük hátrafelé, végül ugyanaz az egyes ágak sajátságos, egyéni ívelése. Eltekintve az agancs súlyától, ágainak számától és vastagságától, elődjének valóságos ismétlése. Ha a vadász a maga vadját jól ismeri, megmondhatja, a hullatott agancs melyik példánytól származik.

Az agancs növekedése alatt a bunkók rugalmasak, vértől duzzadtak és érezhetően melegnek. A bőrben és a bőr alatt gazdagon elágazó véredényhálózat van, ez a növekedő szöveteket táplálja. A vér a homlokartériákból jön, az erek

koszorú alakban körülölelik, majd felemelkedve, a szárnak bőrral fedett, külső részén szállítják az artériás vért. A fő vérpályák sokezer finom véreceskével, a kapillaris-okkal vannak összeköttetésben, ezeken át a tápláló oxigénes véráram az agancs csontos belsejébe jut. Az elhasznált vért az agancs csontszövetéből a vénás erek viszik ki.

Az agancson nincsen csonthártya (*periosteum*), amely a többi csonton még az ízületi felületeket is beborítja és a csontokat táplálja. A csonthártya szerepét az agancson valamennyire a bőr veszi át, már addig, ameddig a növekedő agancsot bőr borítja.

Nyolc nappal az agancs levétele után már jól látható az új agancs kezdeménye, az úgynevezett gomb. A rákövetkező nyolcadik napon pedig már észrevehető a szembog, jégbog és a szár kezdeménye is. Amint a szár bunkója növekedik, időnként a végén befűződés keletkezik és mindannyiszor egy-egy ág vagy a korona csúcságainak egyike nő ki. A gímszarvas agancsa körülbelül három hónapig növekedik. A harmadik hónap végén az agancs lágy bőre csodálatosan átalakul. A bőr lágy, vastag szövete egyre jobban vékonyodik, összetöpped, mert amint az agancs megközelíti teljes fejlettségét, egyre kevesebb táplálékot kap, vérbősége fokozatosan csökken. A szarvas ezt a mélyreható változást természetesen megérzi. Amint a bőr fokozott elhalása kezdődik, felrepedezik és hámlani kezd, az állat maga is

Az állatkert bakonyi szarvasbikája agancsának lehullatása után a 36-odik napon. Már megkülönböztethető a szemág, jégág és a szár kezdeménye. Előbbi agancsát február 13-án hullatta le. Haller László dr. felvétele 1938. március 21-én.

igyekeznek az agancsáról cafatokban lógó háncestól mennél előbb megszabadulni, a háncest bokrokon és fatörzseken ledörzsölni.

Ezt a sajátos változást belső elválasztó (szekrécios) mirigyek váltják ki részben a here sajátos működésével magyarázható. A bunkókat borító lágy bőrt különleges sejtek, az úgynevezett *eosinophil*-sejtek pusztítják és az agancsképző öv véredényeinek összeszorulása által minden további táplálékszállításnak vége szakad. Az agancsban a vérnek, illetve a tápláló nedveknek keringése megszűnik. Halott csontdarab lesz belőle s így értjük meg, hogy egyéni fejlődésének előre megszabott útja az, amely a tápláló véráram keringését megsemmisíti, s ezáltal az agancsot magát is jóelőre halálra ítéli. Ilyen módon jut az agancs a többi elhalt csont sorsára, a szervezet kiküszöböli, az állat lehullatja.

A bakonyi szarvasbika egy hónappal később, április 21.-én. A szemág és jégág kifejlődött, a középgág és a szár növekedik. *Haller László dr.* felvétele.

MADARAKRÓL

Rovatvezető: **Vasvári Miklós dr.**
a M. Kir Madártani Intézet főadjunktusa.

NÉHÁNY ADAT A „FELHOLDAS-GERLÉ“-RŐL.

(*Streptopelia decaocto decaocto Friv.*)

Írta: **Dorning Henrik dr.**

A tudományos névrendszerben az elsőbbség törvénye érvényes. Azt vallom, hogy ezt a magyar elnevezésben is követni kellene, ha nincsen nyelvtani vagy tárgyi okból igen komoly kifogás ellene. A balkáni-kacagógerlét, vagy *Nagy Jenő dr.* szerint »török-gerlé«-t *Frivaldszky Imre dr.* írta le először »Balkányvidéki természettudományi utazás« című beszámolójában, amely »A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei« 1837-ben, Budán kiadott III. kötetének harmadik részében a 156—184. oldalakon jelent meg. A kacagógalamb »hasonfajá«-nak mondja, magyarul »félholdas-galamb«-nak nevezi s a *Columba decaocto* tudományos nevet adja neki. Rövid latin jellemzés mellett tüzetes magyar leírást ad róla, de élete módjáról csak keveset mond. Külön táblán jó rajzát is közli — színezés nélkül — s e táblán tudományos nevét így írja: *Columba risoria L., varietas Columba decaocto Frivaldszky*. Vagyis ezt a madarat *Lichtenstein* berlini egyetemi tanár nézete alapján, amelyről *Naumann*-tól értesült, a kalitkában tartott kacagógerle változatának minősíti. Majd később kiderül, hogyan jutottak e gerle példányai Berlinbe. Akkor még a hivatalos tudomány nem ismerte el az

alak-köröket s ezek, vagyis a »fajok« keretében a földrajzi alfajokat, új fajokat pedig csak akkor volt hajlandó elismerni, ha a különbségeket lényegeseknek tartotta. Az »öreg« *Brehm* magában állt a maga mindent megkülönböztető és minden különbségnek faji nevet adó módszerével.

Frivaldszky beszámolójából világosan kitűnik, hogy ezt a gerlét nem maga figyelte meg Filippopol környékén, hanem egyik gyűjtője, *Hinke Károly*, akinek számára 1834-ben gróf *Széchenyi István* ajánlólevele segítségével *Stürmer* cs. kir. követ által a szultántól »fermán«-t sikerült kieszközölnie. *Frivaldszky* csak gyűjtőket küldött Törökországba, főképen rovarok, csúszómászók és növények megszerzésére. Ő maga, legalább ebben az időben, nem járt ott. Amit a leírt gerle életéről tud, az alkalmasint mind *Hinke* adata.

Frivaldszky hangsúlyozva hivatkozik *Naumann János Frigyes*-re, a madártan nagy német művelőjére. *Naumann* 1835 augusztus 19-étől október 5-éig hazánk területén tartózkodott, s *Petényi*, valamint mások társaságában végzett kirándulásain felül a Nemzeti Múzeumot is meglátogatta, ott napokat töltött és *Frivaldszky*-val is jól megismerkedett. Ekkor mutatta meg neki *Frivaldszky* a Balkánról küldött galambot és bizonyára adott is neki bőrben kikészített néhány példányt. *Naumann* a *Wiegmann dr.* által Berlinben kiadott »Archiv für Naturgeschichte« III. évfolyama 1. kötetében (69—110. old.) 1837-ben »Ornithologische Reise nach und durch Ungarn« címmel számolt be tapasztalatairól. Útleírásának az a része, amely erre a madárra vonatkozik, igen érdekes, s mivel nehezen lehet hozzáférni, ezt a részt lefordítottam és magyarul itt adom:

»... Ezek között (tudniillik a *Frivaldszky* által *Naumann*-nak megmutatott gyűjteményi tárgyak között, *D. H. dr.*) volt egy galamb (*Columba*) is, amely Török-

ország sok vidékén, például a Balkánon állítólag gyakori, ott vadon él, tétre a hidegebb vidékekről elköltözik, más vidékeken ottmarad. Hasonlít a mi kacagógalambunkhoz (*Columba risoria*), de jóval nagyobb, a tollazata jóval sötétebb. Már ezzel a két ismertetőjeggyel elég feltűnően különbözik attól a fajtól, amely nálunk természetesen csak szelídített állapotban van meg. Ez az állapota több évszázados lehet, ezért talán az említett tulajdonságokban elkényesedett. Anélkül, hogy e körülmény széleskörű vizsgálatához hozzáfognék, csak *Lichtenstein* titkos tanácsos úr*) véleményére hivatkozhatom, aki, miután a Törökországban előkerült eme galamb általam neki megküldött három példányát megvizsgálta és a berlini állattani múzeumban meglévő, Nubiából s általában Afrikából és Ázsiából kapott vad kacagógalambokkal összehasonlította, közöttük jelentékeny (erheblich) különbséget nem talált. Feltűnő azonban, hogy ennek az úgynevezett vad kacagógalambnak az életében nagyon eltérő jelenségek észlelhetők, amelyek nem egyeztethetők össze a szelíd

*) *Lichtenstein* Henrik dr. ebben az időben az állattan tanára és a kir. állattani múzeum igazgatója volt a »Friedrich Wilhelm«-egyetemen, Berlinben.

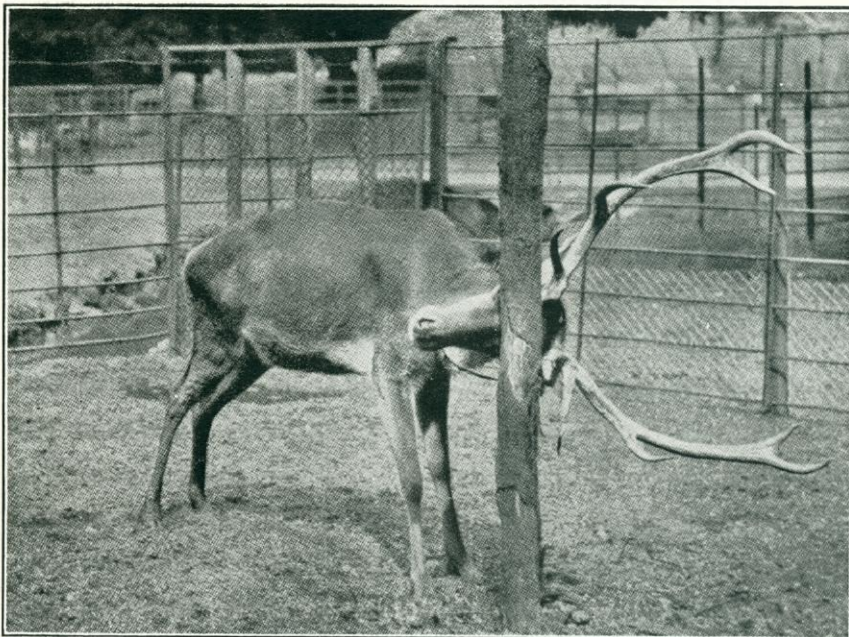
A bakonyi szarvasbika május 12.-én. Már a középág is kifejlődött, a szár felsővégén pedig a korona kezd nőni. *Haller László dr.* felvétele.

A gimszarvasbika agancsáról lefoszlik a háncs. *Siewert H.* felvétele.

fajéval. *F. dr.* úr utólag megírta nekem azt, amit erről egyik gyűjtője, névszerint *Hinke K.*, Törökországból vele írásban közölt és ezt a tudósítást az utóbbi saját szavaival adom :

„(Itt kezdődik *Hinke* közleménye. *D. H. dr.*) Ez a galamb az európai Törökország belső részének nagyobb városaiban vadon él, akár a csókák. Sohasem megy be a házakba, de a gerendákon, a tetők alatt, öreg fali lyukakban, sziklahasadékokban és gyakran azokban a kis kosarakban is költ, amelyeket a fedett járatokban, az utcák fölött vagy mellett, kiakasztanak. A tavasz beköszöntésével februárban kezdi hallatni »gurr! gurr! gurr!« szólását, amelyet gyakorta felcserél egy »Deca-octo!«-nak hangzó másik szólással. Az utóbbiról az itteni lakosság körében a következő rege él: — Egy szegény leány nagyon keményszívű asszonyonál szolgált, aki neki egy esztendőre mindössze 18 para bért adott. A leány könyörgött az istenekhez, adnák a világ tudtára, hogy úrnője milyen nyomorúságosan tartja. Erre teremtette Zeus ezt a galambot, amely még manapság is érthető *Deca-octo*-t kiált ki az egész világnak. — Szólás közben szívesen ül fákon. Eleven és nagyon harcias, főképen a csókákkal veszekszik, amelyekkel egyébként állandóan egytársaságban él. Úgy párosodik, akár más galambok, két fehér tojását kezdetleges fészekbe rakja és tizennégy napig költ. A fiatalok már háromhónapos korukban párosodnak. A fészkekben februártól szeptemberig lehet tojásokat és fiókákat találni. Ha az aratás, főképen a rizsaratás véget ér, ezek a galambok nagy csapatokba

A gímszarvasbika ledörgöli agancsáról a háncs utolsó foszlányait.
Siewert H. felvétele.

verődve, a cséplő és nyomtató szérükbe vonulnak, legszívesebben olyanokba, amelyek közelében fák vannak. Ezek ágain szívesen üldögélnek különösen kora reggel. Télen fészükben keresnek védelmet a hideg ellen és magányosan élnek. (Naumann csillag alatt megjegyzi, hogy sok állítólag el is költözik és évente kétszer keresztezi a Bosporust.) Húsuk nagyon gyenge, ezzel hasznot hajtanak, kellemes, turbékoló hangjukat meg élvezet hallgatni. Ősszel lövik, de a törökök közül csak kevesen teszik ezt, a legtöbb kíméli s méginkább a keresztények, akik meg éppen szentnek tartják. Sok nehezítést vontam magamra, amikor Filibe mellett ezeket a galambokat lelöttem, nem is annyira a törökök, mint inkább a keresztények részéről. Bármennyire az ember és az emberi társaság közelében élnek, mégis általánosan azt állítják róluk, hogy nem szelidíthetők, illetve fogságban sohasem párosodnak. Nagyon vékony bőrük miatt nehéz

Barkás agancsú őzbak. Haller László dr. felvétele az állatkertben
1938. április 2.-án.

őket megnyúzni. Százsámra láttam ezeket a galambokat és sokat el is ejtettem közülök, de egyetlenegyét sem találtam, amelyik feltűnő színváltoztatban vagy más módon a többitől észrevehetően különbözött, kivéve azt, hogy a nőstények valamivel kisebbek és gyengébbek a hímeknél, általában szennyesebb a színük és kisebb a fekete nyakfoltjuk. Ezért valamennyien egy külön, talán új fajhoz tartoznak.““ (Eddig tart *Hinke* közlése. *D. H. dr.*)

Vajjon az utóbbi-e (vagyis új faj-e? *D. H. dr.*) egyelőre nem dönthető el, de az európai madarak jegyzékébe bizonyára mint újat kell felvenni. Azt látjuk, hogy e felfedezés révén az európai madártan gazdagabb lett egy fajjal, mert eddig nem volt ismeretes ilyen fajú vadgalamb, amely földrészünket szabadon lakja. Azt azonban, hogy ez a mi kacagógalambunk ősfajtája, vagy pedig, hogy utóbbi tőle származna, azért nem lehet állítani, mert egészen más hangja van, az említett tudósító pedig egy szóval

sem mondja, hogy a Magyarországon szélteben ismeretes kacagógalamb hangjához hasonlít. Ha volna valami hasonlatos a viselkedésében, hangjában, bizonyára megemlíttette volna. Remélem, ennek az érdekes galambfajnak pontos leírását és természetű ábrázolását majd más helyen adhatom.«

Nincsen tudomásom róla, hogy *Naumann* ezt a tervét valóra váltotta. *Frivaldszky* megegyeszer visszatért erre a galambra »Rövid áttekintése egy természetrajzi utazásnak« című közleményében, amely »A Királyi Magyar Természettudományi Társulat Évkönyvei« első kötetében, 1845-ben jelent meg. Azt mondja ott, hogy érdekesebb fajok a madarak közül is előkerültek, ilyen »... a kacagógalamb válfaja, melyet némelyek a házi kacagógalamb eredeti fajának tartanak.« Talán ez a körülmény, de méginkább *Frivaldszky* leírásának a külföld számára nehezen hozzáférhető volta lehetett az oka, hogy felfedezéséről és megállapításáról a legtöbb szakember nem tudott. Csak azután változott lassan a helyzet, amikor 1894-ben *Reiser Otmár*-nak a Balkán — szűkebben Bulgária — madárvilágáról szóló munkája megjelent, amelybe nemcsak *Frivaldszky* latin jellemzését, de magyarnyelvű leírásának *Lendl Adolf dr.* készítette német fordítását is felvette. Ma már *Hartert* tekintélye biztosítja a *Frivaldszky*-féle elnevezés elsőbbségét.

Most, amikor a félholdas-gerle Magyarországon is megtelepedett, már igen értékesek a *Naumann* által megőrzött *Hinke*-féle adatok. Nagyon kíváncsok, hogy mindenütt, ahol nálunk költ, pontosan megfigyeljék szólását, annak változatait, fészkelését, nemkülönben érkezését és távozását, ha valahol költöző. *Hinke* leírása igen gondosnak és pontosnak látszik, csak a »gurre« szótaggal megjelölt szólás lehet vagy összetévesztés eredménye, vagy csak elnagyolás a német nyelv szóhasználatára (gurren = búgni, turbékolni) alapján. *Hinke* talán nem tulajdonított még fontosságot annak, hogy e gerle búgásából éppen az »r«-hangzás hiányzik teljesen. Nevető hangot nem említi. Ilyent mások sem hallottak és magam sem hallottam, sem 1936-ban Belgrádban,

sem tavaly Baján. De lehet, hogy az egész az alkalom és a fül kérdése. Sofiából van adat (*Boetticher*), hogy ennek a gerlének van nevető hangja is, de az más, mint a fogságban tartott gerlék kacagása.

Azt hiszem, hogy a félholdas-gerle, amelynek ez a neve a nyakán lévő fekete félholdra utal, vagy őshonos a Balkánon, vagy úgy jött át önként a szomszédos Ázsiából, ahogyan most északi irányban terjeszkedik. A *Hinke* által megörökített rege igen régi lehet, bizonyára még a pogányvilágból származik.

Érdekes volna megállapítani, vannak-e még a Lago maggiore szigetein »elvadult« kacagógalambok, miként azt *Arnold* 1897-ben állította (»Die Vögel Europas«, 296. oldal)? És ha vannak, csakugyan kacagógalambok-e, vagy pedig félholdas-gerlék?

RÖVID KÖZLEMÉNYEK

Aranyfa. Legszebb és legkorábban virágzó kerti cserjénk közé tartozik. Nagyon feltűnő jelenség, mert lombfakadás előtt nyitja aransárga virágait, s ezek a vesszős ágakat valósággal elborítják. Mindössze három fajtát ismerjük, kettő Kínában, egy pedig Albániában honos. Az albániai-aranyfát (*Forsythia europea*) csak 1902-ben fedezték fel. A kertekben nem terjedt el, mert kínai testvéreinél jóval jelentéktelenebb. A kínai fajok közül a zöld aranyfa (*Forsythia viridissima*) fiatal vesszőinek sötétzöld színéről kapta nevét; jellemzi még, hogy ágai egyenesen fölfelé állnak. Hazája Kína középső és keleti része. Európába 1846-ban hozták. Régebben ismeretes a barna-aranyfa (*Forsythia suspensa*), ezt már 1833-ban hozták Európába, mégpedig először Hollandiába. Hazája Kína középső és északi része, fiatal vesszői barnák vagy veresbarnák, öregebb ágai lehajlók, gyakran a földet is eléri és a talaj színén nőnek tovább. Kertjeinkben azonban egyik sem terjedt el, hanem a két faj keresztezéséből származó kerti-aranyfa (*Forsythia intermedia*), ennek fiatal vesszői vörösbarnák, ágai öregebb korukban lehajlanak ugyan, de a földet nem éri el. Az aranyfa virágaira, miként általában az olajfafélék családjára, amelynek tagja, a négyes szám jellemző. Csészéje négykarélyú, pártája négy-cimpájú, a pártacimpák sokkal hosszabbak a rövid pártacsónél, amely a termőt és a porzókat rejt. Hasítsuk ketté a pártacsövet, akkor kiderül, hogy az aranyfa virágainak szerkezete nagyon különös. Akad a kezünkbe olyan virága, amelyben a termő a két porzónál jóval hosszabb, de olyan is van, amelyben a két porzó hosszabb a kurta termőnél. Ilyen növényeken a megporzás többnyire csak akkor eredményes, ha a kurta termőre kurta porzó hímpora, a hosszú termő bibéjére pedig hosszú porzó hímpora jut. Európában az aranyfa hosszúkás, száraz tokalakú, termését

ritkán érleli. Ezt részben az is okozza, hogy az aranyfát többnyire vessződugvánnyal szaporítják, ezért egy vidéken rendszeren egyféle virágú példányai élnek. Európába a barna-aranyfából véletlenül csak kurtabibeszálú, a zöld-aranyfából csak hosszúbibeszálú alakot hoztak, ezért hiába kerestek rajtuk termést, míg végül 1890-ben *Hildebrand* a breisgaui Freiburgban hosszúbibeszálú barna-aranyfához jutott, s amikor ezek kivirágzottak, bőségesen érleltek tokot. Az aranyfa virágbimbói már ősszel készen várják a tavaszt. Már novemberben és decemberben könnyen hajtathatók. Erre a célra az ágakat tizenkét óráig harmincfokos vízben fürdetjük, s a melegvízfürdő után tizenkét nap múlva a szobában felnyílnak az aransárga virágok.

Rapaics R.

A legszebb fehér rózsza. A mult század második felének legszebb rózsái voltak a kétszer virító, nemzetközi nevükön *remontáns* rózsák, a régóta ismert, főképen keleten elterjedt, eredetileg is kétszer nyíló damaszkuszi-rózsza (*Rosa damascena*) kései származékai, ezeket a damaszkuszi- és kínai-rózsza keresztezéséből nemesítették. A damaszkuszi-rózsza, éppen mert kétszer nyílik, már az ókorban hódította meg a rómaiakat és valószínű,

Kerti-aranyfa (*Forsythia intermedia*) tavaszi virágpompájában.
Nadler Ferenc felvétele.

hogy Pästum és Egyiptom hajószámra Rómába szállított híres ókori rózsái szintén damaszkuszi-rózsák voltak. Igen elterjedt ez a rózsza korunkban Bulgáriában, ahol a legfontosabb olajrózsza. A mult század második felében a damaszkuszi-rózsza divatos új fajtái a kerteket valósággal ellepték. Ezek az új nemes fajták pompás telt virágaikkal tűntek ki, szépségük akkor érte el teljességét, amikor a virág kinyílt és a gyönyörű szirmok közül a külsők már hátrahajoltak, de a belsők a rózsza közepét még boltozatosan borították. Napjainkban az ilyen rózsát már a régi rózsák közé számítják, mert korunk divatos rózsái bimbókorukban a legszebbek, amikor virágjuk karcsú. Ilyeneket látunk a virágkereskedések kirakataiban és ilyeneket árulnak az utcán. Aki azonban a rózsza teljes virágjának pompás szépségét szereti, ma is szívesen látja kertjében a damaszkuszi-rózsza mult századbeli nemes fajtáit, különösen pedig azt, amely a rózsafajták hosszú névsorában *Druschki Károlyné* (Frau Karl Druschki) néven ismeretes. Biztos, hogy ez a legszebb kerti fehér rózsza. Virágai hófehérek, nagyok és teltek, szirma leheletfinom és alakja, valamint elrendezése rendkívül szép. Töve és növése erős, ezért a rövid metszést nem tűri, tavasszal már éves hajtásain is nyolc-tizenkét szemet hagynak. Őszi virágzása is gyönyörű. Nagy előnye, hogy a talajban nem válogatós, az éghajlat változásaival szemben pedig nagyon edzett. A rózsák általában nem valók homoktalajra. A *Druschki* azonban a homokon is jól fejlődik és szépen virágzik. A száraz nyár a rózsakertben sok bajt okoz, de a *Druschki* a száraz nyarat sem sínyli meg. Mindezzért ez a gyönyörű fehér rózsafajta éppen nálunk kiválóan alkalmas a kertekbe, még az Alföldön is mindenütt jól bevált.

Druschki Károlyné-rózsafajta (Rosa damascena f. Frau Karl Druschki). Vadas Ernő felvétele.

Rapaics R.

KÖNYVEKRŐL

Hankó Béla dr.: *A magyar juh eredete, multja és jelene.* Tisia, 2. köt., 47—115. old., Debrecen, 1937. (6 tábla rajzzal).

Hankó Béla dr. debreceni egyetemi tanárnak nem ez az első munkája, amelyben alapos állattani felkészültséggel a magyar háziállatokkal foglalkozik, ez csak egyik gyöngyszeme ilyen irányú, részletes munkásságának.

A szerző munkájában megállapítja, hogy a hortobágyi pödröttszarvú-juhót (*Ovis strepsiceros hortobagyensis*

Ferenczy), akárcsak a magyar-moldvai pödröttszarvú-juhót (*Ovis strepsiceros hungaricus Bohm*) a honfoglaló magyarok hozták magukkal, ezért ősi magyar háziállatok. Mind a két fajta az előázsiai *Ovis Vignei Blyth* nevű vadjuhól származott, amely a Kaspi-tótól »délnyugatra« ma is vadon él. Kénytelen vagyok megjegyezni, hogy az *Ovis Vignei, Nassanov* kiváló munkája szerint, (amelyet az »Állattani Közlemények« 28. kötetében részletesen ismerttettem) az Indus felső része mentén, valamint Pamir délnyugati részében és nem a Kaspi-tótól délnyugatra él. Az Európában élő többi rackafajta is az *Ovis Vignei* leszármazottja, csak hogy ezek Kis-Ázsián, Görögországon és a Balkán-félszigeten át kerültek Európába, ellenben a magyar pödröttszarvú-juhok őse északfelé terjedve jutott el az Uralhegység déli lábához, ahol az ősgor népcsalád házijuha lett. Ott keletkezett — mint csiraváltozat — az egyenes- és pödröttszarvú alak, amely ezt a tulajdonságát, mind a két nemben, mai napig megtartotta. A magyar pödröttszarvú-juh későbbben háziasított fiatalabb házijuh fajta a többi rackánál, mert nemcsak a kos, hanem még az anyajuh is szarvált, sőt már az újszülött bárány is egy centiméter hosszú szarva van; ezzel szemben

más rackafajták anyajuha szarvatlan vagy legfeljebb satnyaszarvú.

A magyar pödröttszarvú-juh nem lehet az őskréta juh leszármazottja, ahogyan azt sokan hiszik, mert testének alkata más. Ezt bizonyítják a régi feljegyzések is. Egybehangzó leírásuk szerint az ősmagyarok óriási juhnyájákat hoztak magukkal őshazájukból, Meotisból, Lebédiába és az Etelközbe. A honfoglalás előtt hazánk területén más juh fajta élt. Pödröttszarvú-juha egyetlenegy más népnek sem volt, sőt még a magyarokhoz csatlakozott idegen néptörzsek sem tenyésztettek ilyent, amit az is bizonyít, hogy erre a fajtára nevük sem volt. Ezt a juhot a kettős származású magyarok ugoros része hozta magával, a török-altáji része már csak azért sem hozhatta Ázsiából, mert minden ázsiai mongol nép zsírfarkú juhot tenyészt. Eleink tehát a juhot is, akár csak lovukat és ökrüket, az Európát Ázsiától elválasztó síkságról hozták magukkal és azok nem belső ázsiai eredetűek.

A magyar-moldvai pödröttszarvú-juh a honfoglalás alkalmával a Kárpátok koszorúján kívül hagyott magyar pödröttszarvú-juhok maradványa. Az erdélyi rackával (*Ovis strepsiceros dacicus Böhm*) való keveredés kissé megváltoztatta. A hortobágyi fekete magyar pödröttszarvú-juh tisztavérű, ellenben a fehérek nagyobb része erdélyi rackavérrel kevert.

A szerző a magyar juh gyászos sorsát is elmondja; a finomgyapjas merinó kedvéért majdnem teljesen kiirtották, holott haszna nem kevesebb amazénál, sőt a gyapjú fénye a keleti juhok gyapjójának fényéhez annyira hasonló, hogy keleti szőnyegek szövésére is kiválóan alkalmas. A magyarság »juh«-nak csak a pödröttszarvú magyar juhot nevezte, a behurcolt idegen fajtákat »birka« néven különböztette meg tőle.

A szerző feladatának derekasan megfelelt, kiváló munkája alapvető a magyar irodalomban. Egy szerény megjegyzésem is van. Munkájának érdemi részét a külföld számára a német szöveg képviseli. Ilyen sok és súlyos sajtóhibával telt német szöveget nem kellett volna a nyomdából kibocsátani. A szerző eredeti felvételei igen becsesek és szépek. A munka értékét növeli, hogy a táblákon csupa eredeti képet ad.

Éhik Gyula dr.

Völgyesi Ferenc dr.: *Ember- és állathyponosis.* (296 oldal, 215, részben többszínű ábrával. Budapest, 1938. Novák Rudolf és Társa kiadása. Ára 6.80 pengő.)

Magyar könyveknél szokatlanul jó műnyomó papíron, tiszta nyomással, kifogástalan ábrákkal, sőt pazar, színes képekkel jelent meg ez a könyv, ezért minden könyvszerető embernek már eleve öröme telik benne. Nyomdaműszaki szempontból szebbet és izlésesebbet nem lehet kívánni. A könyv csinosága fokozza az érdeklődést, amelyet egyébként már a könyv címe is felkelt az emberben. Ez a csinoság és gondosság elárulja

a szerző lélekismeretét is, mert ezzel mintegy előre »hipnotizálja« az olvasót.

A könyv tartalmazza mindazt, amit az ígészről eddig tudunk s így felvilágosít, megfelel minden ezzei összefüggő kérdésre. A szerző foglalkozik az állatok ígészésének történetével Kircher-től (1646) napjainkig. Külön fejezetet szentel Pavlov alapvető állatlélektani kísérleteinek ismertetésére. 25 oldalon, 40 eredeti fényképet bemutatva, tárgyalja a budapesti állatkertben, fogoly vadállatokon végzett ígező kísérleteit. Rendkívül érdekes és tanulságos az agyvelő és a lélek fokozatoságáról írt fejezet, ennek főbb részei: az agyvelő törzsfejlődése, az emberi agy kialakulása a faj történetén belül, az emberi agy egyéni fejlődése, az agykéreg finomabb szöveti szerkezetének fokozatos kifejlődése, az agy lokalizációs tana, »elite« agyvelők és beteg agyvelők. Az ígezés és lelki állapotról szóló fejezete pedig — számos érdekes, szemléltető, színes ábrával, — bevezet a lelki élet titokzatos műhelyébe és az agyvelő bonyolult berendezésének és működésének titkát tárja fel, természetesen mai tudásunknak megfelelően.

Szerző a delejes állapotot rendes élettani jelenségnek tekinti, »melynek lényege az, hogy különböző beavatkozás folytán az agy különböző területe működéséből fokozatosan, illetőleg részlegesen kiiktatódik.« Az ígezés gyógyhatása abban nyilvánul meg, hogy delejes állapotban »az ébren maradt, főként kéregalatti, agyi központok működése még fokozottabbá válik, s felszabadulva a legfelsőbbrendű agykérgi központok felülbíró, fékező, gátló hatása alól, ilyenkor fokozottabban érvényesülnek, illetve érvényesülhetnek az ősbibb, regenerációs, önvédelmi, gyógyító mechanizmusok.« A szerző szerint az állatok ígézete nem más, csupán egyszerűbb, mint az emberi. Az állati és emberi ígélet között az a legfőbb különbség, hogy az állat delejes állapotában főképpen erőművi, az emberi ígéletben főképpen lelki ingerek hatnak, a kettő között azonban, az agyvelő fokozatos fejlődésének megfelelően, megvan az átmenet, helyesebben, amennyire az agyvelő fejlődésével párhuzamosan, fokozatosan csökken az erőművi ingerek szerepe, olyannyira fokozatosan növekszik a lelki ingereké, az értelmi befolyások jelentősége. *Völgyesi* könyvének elolvasása után mindenesetre más szemmel nézzük az eddig inkább játéknak vélt állati ígéleteteket. Mert ahogyan nincsen éles határ az agyvelő fejlődésében, úgy nem vonható éles határ a szellemi élet fejlődésében, kialakulásában sem, ami nyilvánvaló, ha a könyvből megtanultuk azt, hogy a kettő szorosan összefügg egymással.

Völgyesi Ferenc dr., hírneves ígező orvos, kiváló munkát végzett és könyve páratlan az ígélet magyar irodalmában.

Éhik Gyula dr.

BUDAPEST SZÉKESFŐVÁROS ÁLLAT- ÉS NOUÉNYKERTJÉNEK KÖZLEMÉNYEI

A közönséges akác változatai. Az állatkerti akácfaék, egyéb díszfák között, sétányainkon elszórtan mindenütt láthatók. Ez a mezei utak mentén ültetett, dúsan virító, alföldi fa illatos virágaival és terebélyes koronájával díszfának is kiválóan alkalmas, némely változata pedig éppen a díszkertek megbecsült fái közé számítható. A különleges alakú akácfaék különböző változatait több helyen is ültettük az állatkertben. Ezek között figyelemreméltó a közismert gömb-akác (*Robinia pseudacacia* var. *umbraculifera*), a nagylevelű-akác (*Robinia pseudacacia* var. *monophylla*), a kislevelű-akác (*Robinia pseudacacia* var. *amorphifolia*) és a vasút melletti domb alján legutóbb ültetett bogas-akác (*Robinia pseudacacia* var. *tortuosa*). Legutóbbi az összes fajta és változat között a legérdekesebb. Nagyon különös növési fa. Ágai szabálytalanul, mintegy kígyózva, össze-vissza csavarodnak; furcsa alakja különösen akkor szembetűnő, amikor a fa lombtalan, amikor levelei az ágak és gallyak görbeségét nem takarja el. Koronája sem arányos, ágai a jegenyetermetű akácfaékhoz hasonlóan, közvetlenül az oltás fölött nőnek ki a törzsből, majd tovább, fölfelé növe, a törzs egy méternyi darabon csupasz marad, ismét egy helyen hajt néhány szétálló, kusza ágat, s miután ez többször megismétlődött, a fának olyan alakja van, mintha egymás fölött több koronája volna. Éppen ezért célszerű mennél alacsonyabba oltani, hogy érdekes, görbe vesszői mindjárt tövétől kezdve nőjenek szét. Állatkerti példányunk még csak néhányéves, még nem is virágozott. Az akácváltozatokra általában jellemző, hogy fiatal korukban nagyon gyéren vagy egyáltalán nem virágoznak, ellenben annál tömegesebben nyílnak a virágok az idősebb, nagy fákon. Csak oltással szaporítható; az akác a közönséges fehérakác. Az akácok a homokpuszták szívós fái, a szárazságot nagyon jól tűrik, kevés vizet kívánnak, sem metszésre, sem más gondozásra nincs szükségük. Kígyózó ágú akácfaikat, mint

Bogas-akác (*Robinia pseudacacia* var. *tortuosa*).
Haller László dr. felvétele.

alacsony oltott csemetét öt évvel ezelőtt ültettük, de már öt méter magasra növekedett és rövid idő múlva ki fognak nyílni fehér virágai.

Király

Az állatkert fiatal párdúcai már négyhónaposak és jó étvágyal eszik a számukra darált húst és szűröcsögetik a tejet. Szépen fejlődnek és igen játékoskedvűek, ketrecükben birkóznak és kergetőznek, akár két játékos kis macska. Ha figyelmesen megnézzük őket, feltűnik, hogy színük különbözik a párduc szokásos sárgásbarna tarkaságától, alapszínük a fekete foltok és rózsák között inkább sötétszürkés. A sötétebb alapszín magyarázata az, hogy a szülők közül az apa tarka, az anya pedig fekete párduc, ezért az anyjuktól örökölt fekete színtől a fiatalok bundája sötét lett. Születésük után csakhamar árvaságra jutottak, ami a fogságban tartott állatok között gyakran megesik, mert sokféle oka lehet. A kis párducokat az anyatej hiánya kárhóztatta árvaságra, jobban mondva, mostoha anya dajkálására. Sikeresült kiváló dajkát szereznünk, egy nőtény farkaskutyát, amely az első pillanattól kezdve szívesen fogadta az alája rakott párducokölyköket, később pedig annyira megszerette őket, hogy még saját fiát sem tűrte meg és aggódva kísérte figyelemmel az ápoló minden mozdulatát, amikor a kis párducokhoz nyúlt. Idegen emberektől pedig annyira féltette őket, hogy az ápolón kívül senkit sem eresztett

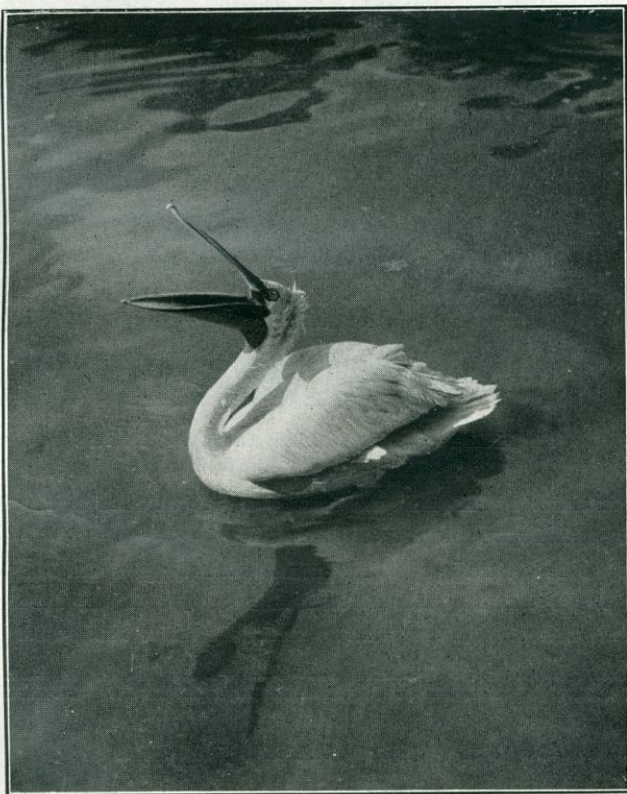

A kis párducok dajkájukkal. Szabó Ferenc dr. felvétele.

közeliükbe. A dajkaság idejére bérelt kutyát a kis párducok nyolchetes korában vissza kellett adnunk gazdájának. A megváltozott körülményekbe azonban egyik fél sem tudott könnyen beletörődni; a két kölyök napok-hosszatt kereste dajkáját, a kutya pedig a szabadulás első alkalmával, egyik éjjel, visszazökött hozzánk, pedig gazdája messze lakik az állatkerttől. A kutyának ez a ragaszkodása az anyai ösztön megható példája. Lassanként azonban mind a két fél belenyugodott a változhatatlan helyzetbe. A fiatal állatok talán gyorsabban felejtenek, mint dajkájuk, mert ketten vannak és állandóan birkózva, hancúrozva, nincs idejük szomorkodni. Reméljük, hogy egészségesek maradnak és sikerül őket felnevelni. A természetes felnevelődéssel szemben nagy előnyünk, hogy mesterségesen gondozott állataink ápolójukkal állandóan érintkezve, megszeliődülnek és ragaszkodásuk hozzá idősebb korukban is megmarad, ami kezelésüket nagyon megkönnyíti. Szabó dr.

A melegebb éghajlathoz szokott madárfajok teletetőháza még március derekán kiürült és az állatkerti nagy tó újból benépesült. Évek óta nem volt arra mód, hogy minden madarunk ilyen korán kerüljön ki szabad ég alá.

A madaraknak a korai meleg napsütés természetesen nagyon jól esett és nyári helyükön egyszerre otthonosak voltak. A flamingókkal ugyan volt egy kis zavar, mert a régi és az újabban beszerzett flamingók a nagy vízen nem akartak egy csapatban maradni. Egyik csoportjuk a tó egyik végén telepedett le, másik csoportjuk pedig az ellenkező part mellett ütött tanyát. De néhány nap óvatossággal mégis sikerült őket összeszoktatnunk

Gödény a tavasi napsütésben. Bór József felvétele. Az állatkert IV. fényképpályázatán vásárolt kép.

és azóta jól megférnek egymással. A nagy tóra kerültek a gödények is. Ezek előbb megfürödtek, majd körülúszták a tavat, aztán a tavasi napsütésben a tó közepén halászgattak. Körülöttük a marabuk hosszú lépésekkel gázoltak a vízben. Félszemmel figyelték a halász gödényeket. Amikor észrevették, hogy a halászatnak nincs eredménye, lassan a partra sétáltak és szárnyukat szétterpesztve, a napon sütkéreztek.

A szabadban telető madarak is örültek a korai tavasznak és a nagy tó környéke madárzajtól volt hangos. A tavat szegélyező cserjék között fészkelésre alkalmas házikókat helyeztünk el. A legtöbb házikónak már van lakója, ezért sok madár szaporodására számíthatunk. Számos madarunk fészkel a házikókon kívül és egyeseknek, mint például a feketehattyúknak és nílusi-ludaknak már fiókái vannak.

A napsütéses tavasz, sajnos, nem sokáig tartott. A szeszélyes április még éjjeli fagyokat is hozott. A madárzaj elcsendesült és a madarak esténként dideregve egymás mellé húzódtak. Szerencsénkre erősebb fagyot már nem kaptunk, fészkelő madarainkat nem kellett visszatennünk a teletetőházba és ezzel fészkelésükben megzavarnunk. A tavasi napsütés áldásos hatása május dereka óta az állatkerti nagy tó tarka madárnépségének fokozott életkedvében nyilvánul meg. Szombath

A csőrös-pávahal (*Coricus rostratus* Cuv.) tíz-tizenöt centiméter hosszú halacska. Most látható nálunk először, az idei nagy halszállítmánnyal érkezett az állatkerti akváriumba. A néhány halacska együtt fürge kis csapat; az üvegrák (*Palaemon squilla* L.) medencéjében sűrűforog. A csőrös-pávahal teste kétoldalt feltűnően lapított és majdnem kerek. Csak aránylag kis feje és csőrszerű, hosszú szája nyúlik előre. Testét sárga és rozsdabarna, apró pikkelyek borítják.

Pávahalainkat legjobban elevevényük és incselkedő jókedvük jellemzi. A medencében lévő sziklák réseiben egész nap buzgón kutatnak. Amikor valami hasadékbba szorult jó falatra bukkannak, csőrüket a megnyúló ajkak révén még hosszabbra nyújtják, hogy a zsákmányt megszerezhessek. Keresgélés közben azonban mindig ráérnek játszani, egymást jól megkergetni és társaikat, az üvegrákokat kicsit megbosszantani. A félénk üvegrákot az ilyen csipkelődés nagyon nyugtalanítja, hosszúnyelű szemét ijedten behúzza és gyorsan valami védettebb zúgba menekül.

Halacskaink legszívesebben a levegővezetékéből kiáramló buborékok körül forgolódnak. Némelyik valósággal ráül a fölfelé gyöngyöző buborékokra és mint valami felvonóval, felviteti magát a víz színéig. Ott az áramlásból kikerülve, visszasüllyed a mélységbe és a játékot előlről kezdi. Gyakran a többi követi társát és a fickándozó társaság egyszerre csak úgy forog, akár valami eleven kerék.

Mindig akad közöttük egy-kettő, amely megelégedve a kergetődzést, pihenni tér. Ezek fejfelé, a medencében elhelyezett, *Gorgonia* nevű tengeri-korall ágai közé fűródnak és a hajlékony, halszállkaszerű ágak között mozdulatlanul megbújnak. Az üvegrák, mintha csak erre az alkalomra várt volna, hamarosan előkerül és ilyenkor ő a támadó fél. Óvatosan odalopakodik, a holtak látszó

Csőrös-pávahal az állatkerti akváriumban. Szombath László felvétele.

halat minden oldalról megszemléli, aztán csipkedni kezd. A szendergéséből felriasztott hal természetesen eliramodik és a jelenet mindkettőjük ijedt menekülésével ér véget.

A legizgatottab versengés közöttük etetésük alkalmával van. Ilyenkor a lassan süllyedő falatokat olyan villámgyorsan kapkodják el egymás elől, hogy a medence fenekére már csak alig néhány morzsa jut le.

A pávahal a Földközi-tengerben, a sziklás partok közelében szeret kószálni. Többnyire a sekélyebb vízben tartózkodik, de tarkasága ellenére is olyan jól beolvad a környezetbe, hogy alig vehető észre.

Stokouszky

Az állatkert új vidrái. Ezidén január és február havában három kölykvidrát szereztünk. Az elsőt Jászberényben fogták; ez körülbelül háromhónapos korában került hozzánk. Egyik ápolónk gondozás végett lakására vitte és tejjel, májjal és tejes zsemlyével kezdte etetni. A jóévtágyú kis állat hamarosan szépen fejlődni kezdett és most, körülbelül hathónapos korában, már rendszeresen élő hallal táplálkozik, ámbar a tej még mindig kedvelt csemegje.

Természetes fürdőjének pótlására ápolója időnként saját mosdótálját engedi át neki és a kis vidra hatalmas lubickolással hálálja meg a kádfürdőt.

A február havában hozott fiatal testvérpár körülbelül kéthetes lehetett, amikor Mezőberényben kézre került. A Kőrösök árterén, egy fűzbokor tövében, 50–60 centiméter mély lyukban akadtak rá. Onnan bevitték a tanyára, de hiába kísérleteztek a kis lelencek etetésével. A csirkebelekhez, a tisztított fiatal galambhoz éppen úgy nem nyúltak, miként a tejet sem fogadták el. Ekkor kerültek későbbi gazdájukhoz, aki – vadászember lévén – mindjárt tudta, mit kell a vidrakölykökkel tennie. Éppen szoptató vizslája alá tette őket, mire mohón kaptak a kutya emlői után. A vizsla pedig jó nevelőanyjuk lett. Gyermekének fogadta őket és a kis árvákat olyan gondosan nyalogatta, tisztogatta, mintha saját kölykei volnának.

Ebből a nagy vigyázatból csakhamar multságos esetek származtak. Gazdájuk ugyanis, hogy a kis vidrák vízszükségletét kielégítse, egy cementvályút ásott

számukra a földre. Prüszkölve, fújva, vetették magukat a vízbe és boldogan hancuroztak benne. Fürdőzésük azonban csak addig tartott, amíg a vizslamama merész elkalandozásukat észre nem vette. Ijedten a vályuhoz szaladt és egyenként a szárazföldre mentette ki őket. Amelyik visszakívánkozott a vízbe, azt lábával tartotta vissza tőle. Közben szeretettel nyalogatta szárazra nedves bundájukat.

Az első három-négy fürdő után ez minden alkalommal megismétlődött. Amikor azonban a gondos mostoha észrevette, hogy a kölyköknek a vízben kutyabajuk sem történik, nem akadályozta meg őket többé a fürdőzésben.

A kutya öt hétig szoptatta a kis vidrákat, de már a negyedik héten olyan véresre szopták emlőit, hogy mind ritkábban engedte őket magához. Ettől fogva élő halat kaptak. A halakat maguk fogták ki a vályúból és az új tápláléktól hamarosan szépen növekedni kezdtek.

Ezek után az előzmények után kerültek az állatkertbe. Tágas helyük mindjárt annyira megtetszett nekik, hogy szinte látszott rajtuk, mennyire élvezik nagyobb szabadságukat. Most már ápolójukat, sőt a közönséget is annyira megszokták, hogy hívásra kijönnek odujukból és kéregetve, táplálékot várva, nézik az embert. Naponta kétszer élő halat eresztünk medencéjükbe. Ilyenkor megkezdődik a vad hajsza a préda után. Könnyen elbánnak vele, egy-két gyors úszó-

Az állatkert új vidrái. Haller László dr. felvétele.

mozdulat után már kijönnek a partra, szájukban a fejénél fogva megragadott hallal.

A kis vidrák az állatkertben szemet gyönyörködtető fürgeségükkel, játékos kedvükkel, úszóművészetükkel megkedveltetik magukat a közönséggel. *Haller dr.*

Kéziratokat nem őrünk meg

és nem adunk vissza

APRÓ HIRDETÉSEK

Az apróhirdetés minden szava 20 f.; előfizetőknek 10 f.
A legkisebb hirdetés egyszeri megjelenése 2 pengő;
előfizetőknek 1 pengő.

Előfizetési vagy hirdetési díj Állatkert Budapest, XIV.,
küldendő.

Természettudományi Közlöny. Szerkeszti: Mágócsy-Dietz
Sándor és Zimmermann Gusztáv közreműködésével
Gombocz Endre és Szabó-Patay József. Szerkesztőség és
kiadóhivatal: Budapest, VIII., Eszterházy-u. 16.

Magyar Foxterrier-Tenyésztők Egyesülete Budapest, VII.,
István-út 2. Hivatalos órák hétfőn és csütörtökön
d. u. 3-5 óra között. Telefon: 142-474.

Magyar Tacsó-Tenyésztők Egyesülete Budapest, VII. ker.,
István-út 2. Telefon: 142-474. Hivatalos órák hétfőn
és csütörtökön d. u. 3-5 óra között.

Magyarfajta Kutyákat Tenyésztők Egyesülete Budapest,
VII., ker., István-út 2. Telefon: 142-474. Hivatalos
órák mindennap d. u. 3-5 óra között.

Magyar Dobermannosok titkári hivatala Budapest,
VIII., Baross-utca 77. Telefon: 141-378

Magyarországi Telivér Kutyatenyésztő Egyesületek Szö-
vetsége Budapest, VII., István-út 2. Telefon: 142-474.

A szerkesztésért és kiadásért felelős: Nadler Herbert.

A „CHINOIN“ állatgyógyszerek megbízható hatásúak!

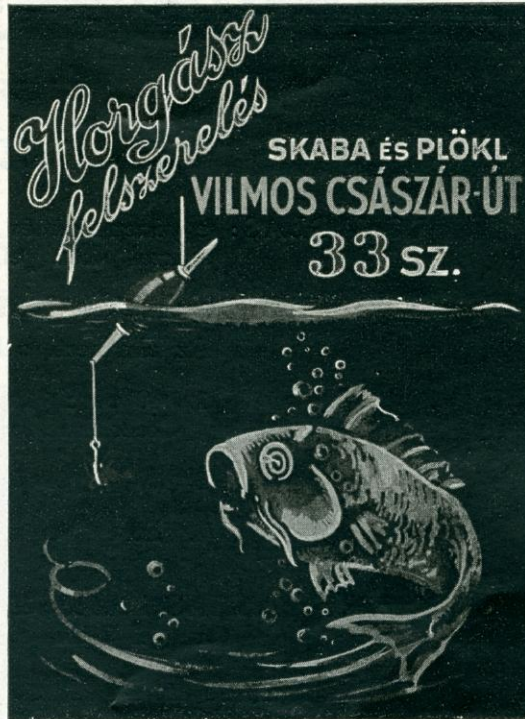
Kebal II. az orsóférgesség biztos gyógyszere,	} kutyák részére
Tackil a galandférgeseket elhajtja,	
Pekk és Hizan angolkór ellen,	} minden állat részére
Karodor sebhintőpor a sebek gyors gyógyulását elősegíti,	
Cadogel bőrgyulladás gyógyszere,	
Koptin rühösség ellen,	
Kirbek a bolhákat és tetveket megöli,	

Kérdezze meg állatorvosát! Kaphatók az összes gyógyszerteráriumokban!

Bővebb felvilágosítással szolgál:

„CHINOIN“

gyógyszer és vegyszertéri termékek gyára r.-t., Újpest.

HIRSCHLER MIKSA VASÜZLETE

Budapest, VI., Szondy-utca 54.

Legolcsóbb bevásárlási forrás:

Mindennemű kertészeti és
gazdasági eszközök.

Háztartási cikkek.

Épület- és bútorkészletek.

Telefon: 117-528 Üveg- és porcellánáru.

**Hirdessünk
„A Természet“-ben**

SCHEINER GYULA „STADION” Budán, II., Margit-krt. 59.

Az Átrium filmpalota mellett. ~ Telefon: 154-804, 166-572

Sport-, tornaterem-, játszótér felszerelések és iskolaberendezések. Hatóságok szállítója. Visszonteladók engedményt kapnak. Katalógust küldök.

LOVAGLÓ- ÉS HAJTÓISKOLA

AZ ÁLLATKERTBEN!

LOVAGLÁS: egyéneként és osztályban, alapgyakorlatok, iskolalovaglás futószárral, kengyellel és kengyel nélkül, haladók tereplovaglása stb.

HAJTÁS: gyermekek hajtása egyes-, kettes-, négyes- és ötösfogatokkal. Az állatkerti belépődíjon vagy évi bérletjegy árán felül:

1. 40 percig tartó lovaglásért, egy, vagy kétlovas kocsi hajtásáért kezdőknek és haladóknak 2 pengő 50 fillér;
2. 20 jegyet tartalmazó jegyfűzet ára 40 pengő;
3. Tereplovaglás esetenként és személyenként 5 pengő.

SZAKSZERŰ TANÍTÁS kezdők és haladók számára csütörtök kivételével naponta reggel 7-től 10-ig és délután 4-től 7-ig.

E L S Ő R E N D Ű B E T A N Í T O T T L O V A K !

A SZÉKESFŐVÁROSI ÁLLAT- ÉS NÖVÉNYKERT

pálmaházában délszaki növények gazdag gyűjteménye,

az akváriumban tengeri- és édesvízi állatok,

a kígyóházban óriás- és mérgeskígyók, gyíkok, békák, teknősök és díszhalak láthatók,

az egész kertben szabad fényképezés.

BELÉPŐDÍJ: Felnőtteknek 20 fillér, 10 éven aluli gyermekeknek 10 fillér.